

EXTRA DIK NUMMER OVER ARCHIEVEN EN MUSEA.
EN WAT ZE VOOR ELKAAR KUNNEN BETEKENEN

GLOEDNIEUWE INSPIRATIE UIT APELDOORN, HEERLEN, SCHIEDAM EN UTRECHT.
EN UIT ANTWERPEN, MECHELEN EN BRUGGE

CARIN REINDERS: 'GEDWONGEN SAMENWERKEN? EEN KANS!'

PIETER TER KEURS OVER DE PSYCHOLOGIE VAN DE MUSEUMBEZOEKER

Museumadvies | Els Thijssen

advies, begeleiding & ondersteuning
voor erfgoedinstellingen en overheden

management | professionalisering
businessplannen | conceptontwikkeling
(ver)bouw- & inrichtingsplannen
bidbook & fondsenwerving

www.museumadvies.nl
ethijssen@museumadvies.nl

klinkaart

museum- en collectiemanagement

- museale bedrijfsvoering
- businessplannen
- begrotingen
- verzelfstandiging
- omvormen van *non-profit* naar
- *not-for-profit* organisatie
- exploitatieverantwoordingen
- projectmanagement
- vervangend management
- fondsenwerving

www.klinkaart.nl
aajscheffers@klinkaart.nl

+31 (0)6 41 26 66 91

Museumpeil

Vakblad voor museummedewerkers in Vlaanderen en Nederland

EEN ABONNEMENT OP MUSEUMPEIL?

SLECHTS
€ 24,50 !

produceert beeldende audio &
verwonderende communicatie

Door goed naar uw verhaal te luisteren,
met uw unieke publiek voor ogen.

OORKAMERS geeft het die draai,
zodat uw verhaal echt gaat leven.

Omdat verhalen, goed verteld,
verbeelden en verwonderen!

Geknipt voor uw verhaal!

-----✂-----

Wat is uw verhaal?

Hoor het graag. I'm listening...

Jeroen Dessauvagie levert daarbij maatwerk. Of het nu gaat om een audiotour, exhibit, animatie, lespakket, app, tentoonstelling of campagne: Jeroen verzorgt de gehele productie of helpt u om het (deels) zelf te doen. Van schrijven tot redigeren, van concept tot inhoudsontwikkeling, van registreren tot publiceren...

OORKAMERS.nl | +31624751437

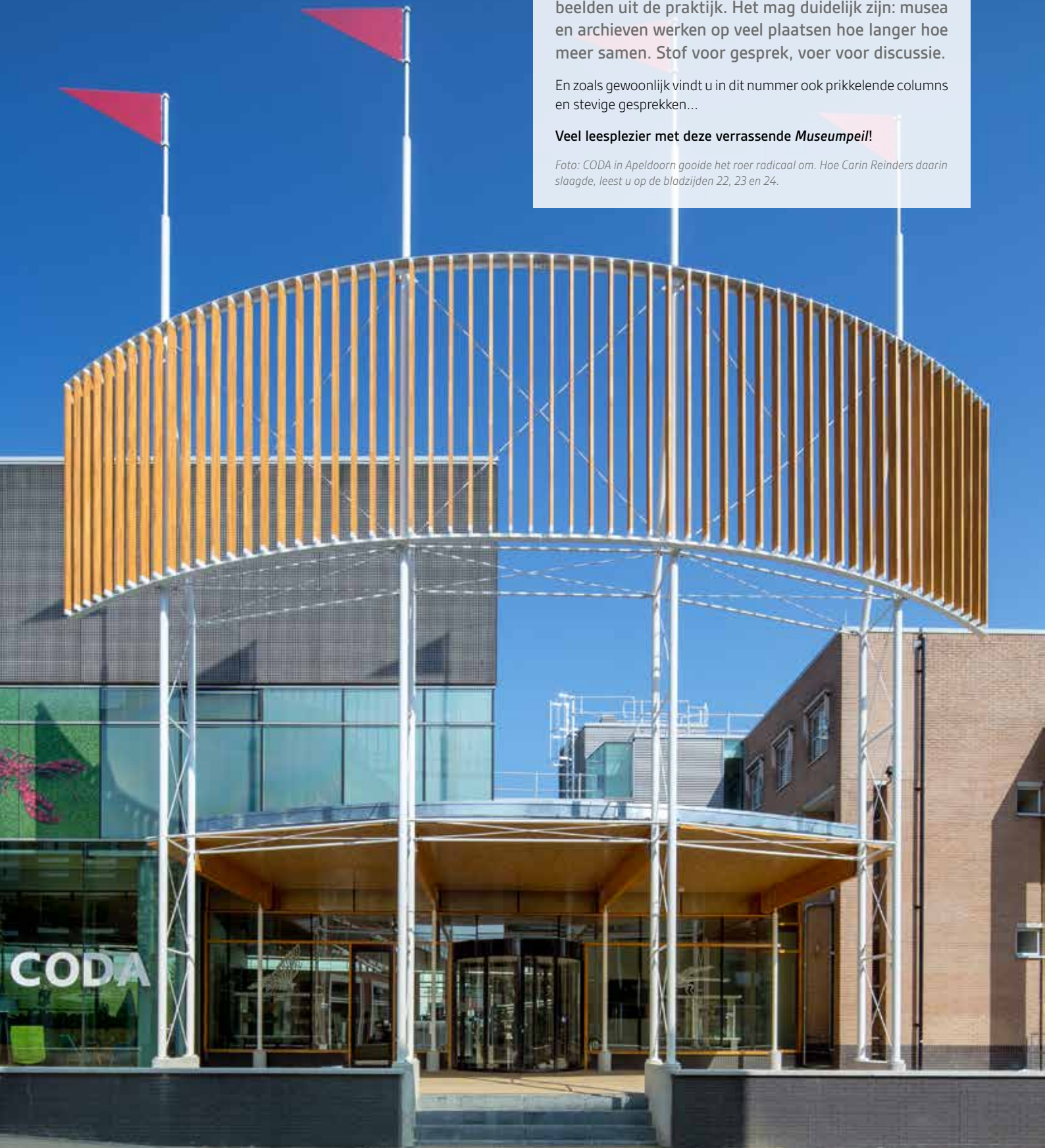
IN DIT NUMMER...

kijken *Museumpeil* en *Archievenblad* samen over elkaars muurtje: wat kunnen musea van archieven leren, en omgekeerd? Zoals u dat van ons gewend, krijgt u beschouwende stukken en vooral ook voorbeelden uit de praktijk. Het mag duidelijk zijn: musea en archieven werken op veel plaatsen hoe langer hoe meer samen. Stof voor gesprek, voer voor discussie.

En zoals gewoonlijk vindt u in dit nummer ook prikkelende columns en stevige gesprekken...

Veel leesplezier met deze verrassende *Museumpeil*!

Foto: CODA in Apeldoorn gooide het roer radicaal om. Hoe Carin Reinders daarin slaagde, leest u op de bladzijden 22, 23 en 24.

INHOUD

06 De (soms emotionele) relaties tussen mensen en voorwerpen: daar gaat het om in musea.

Gesprek met Pieter ter Keurs, hoogleraar museumstudies in Leiden

09 Column

Bernadine Ypma ziet het onderscheid tussen musea en archieven kleiner worden.

10 Musea en archieven: twee fundamenteel verschillende werelden, die veel van elkaar kunnen opsteken

Bart De Nil

12 Het Utrechts Archief
Het volledig vernieuwde Utrechts Archief treedt buiten de gebaande archiefpaden.

Esther van Velden

14 Het Antwerpse Letterenhuis is van bij z'n ontstaan zowel archief als museum. Hoe ga je daar in 2019 mee om? Een gesprek met directeur Nele Hendrickx

Inge Geysen

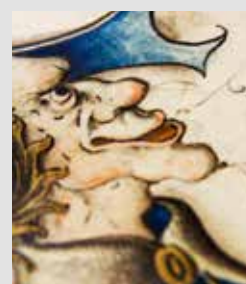

16 In Schiedam verstevigen het Gemeentearchief en het Stedelijk Museum hun samenwerking. Wat zijn de plannen?

Caroline Nieuwendijk en Merel van der Vaart

18 Dieter Viaene zag de jongste jaren de musea en archieven in Mechelen en Brugge nauwer samenwerken. Met vrucht!

Dieter Viaene

20 Kunstenaars en hun archieven, het Centrum Kunstarchieven Vlaanderen bekommert er zich om, onder de koepel van het M HKA, een museum. Gesprek met Evi Bert en Jan Stuyck

Tonia Dhaese

22 Erken de verschillen, maar blijf er niet in hangen'. Na tien jaar werken aan de Apeldoornse fusie heeft Carin Reinders een krachtige visie op hoe musea en archieven kunnen samenwerken. Een gesprek

Franklin van der Pols

25 Column *Merel van der Vaart over de mythe van de millennials*

26 *Migratiemuseum Heerlen was tijdelijk, maar roept blijvende vragen op. Een getuigenis uit eerste hand van Milena Mulders*
Mirjam Schaap

29 *Meer kansen voor jongeren. Stichting Jeugd en Samenleving Rijnland (JES) en Rijksmuseum Boerhaave werken hiervoor samen.*
Vera Weterings

30 *Van archiefstuk tot museaal pronkstuk met een hoge symbolische waarde, hoe gaat dat in zijn werk?*
Wouter van Dijk

33 *Al spelend je kennis verrijken en lastige erfgoedthema's aan de orde stellen: een nieuwe trend?*
Vera Weterings

36 *Enthousiaste leerlingen in een archief, hoe slaag je daarin? Het Nationaal Archief laat het zien.*
Charlotte Labrie

37 Uit de boeken

Over musea en/in hun vele gedaanten Vera Weterings

38 *Hoe leer je je klanten en hun behoeften kennen? De erfgoedsector kan veel leren van andere sectoren*
Vera Weterings

40 *Een permanent museum over migratie? Dat heeft Nederland niet. De Fenix brengt daar straks verandering in. Op een passende plek in Rotterdam*
Wim Pijbes

42 *Op MuseumCamp in het Muiderslot: een intense, boeiende ervaring. Nee: een heuse rollercoaster*
Vera Weterings

46 .. Point final

De nieuwe museumdefinitie? Even geduld nog...
Steven Engelsman

In het volgende nummer van Museumpeil

Alles moet anders! Opvallend veel grote, middelgrote en kleine musea ondergingen de voorbije jaren een metamorfose of make-over. Een aantal van hen kijkt in 'Museumpeil' terug: hoe paktten ze het aan? Hoe is het uitgedraaid? Welke lessen zijn er voor collega's?

En tentoonstellingen worden steeds complexer. Dit vraagt om een goede samenwerking met veel externe partners. Hoe doe je dat?

Een nummer vol met interviews: met museummakers, tentoonstellingsbouwers, digital creators...

Op de cover

Het Utrechts Archief treedt zijn publiek met een heel nieuwe en verrassende presentatie tegemoet. Ontdek op de bladzijden 12 en 13 waar Utrecht voortaan begint.

‘Mensen voelen zich verbonden met voorwerpen’

Interview met Pieter ter Keurs, hoogleraar museumstudies

Pieter ter Keurs is onlangs benoemd als hoogleraar museumstudies aan de Universiteit van Leiden. Hij is een museumman pur sang. Hij was conservator bij het Museum voor Volkenkunde en tien jaar lang hoofd Collecties en Onderzoek bij het Rijksmuseum voor Oudheden. Een gesprek over verzamelen en ontzamelen. Maar ook over rituelen en tot tranen geroerde bezoekers. – Franklin van der Pols

Uw leeropdracht als hoogleraar is ‘Museums, Collections and Society’. Wat zijn uw prioriteiten?

‘Leiden heeft verschillende mastertracks in museumstudies, waar veel en goed onderwijs wordt gegeven. Deze opleidingen, bij kunstgeschiedenis en bij archeologie, zijn alleen niet zo duidelijk zichtbaar. Ik moet ervoor gaan zorgen dat de twee opleidingen meer gaan samenwerken en meer zichtbaar worden. Ik ben dan ook bij beide faculteiten als hoogleraar benoemd. Men wil dat ik de verbindende schakel word voor de opleiding museumstudies in Leiden. Maar de nadruk zal liggen op onderzoek.’

Wat voor soort onderzoek wilt u gaan doen?

‘Ik onderscheid twee lijnen. De eerste is collectiegericht onderzoek, met de objecten als belangrijke bronnen. Denk aan verzamelgeschiedenis, maar ook aan natuurwetenschappelijk onderzoek. De tweede lijn is het onderzoek naar de positie van musea in de samenleving, inclusief onderwerpen zoals diversiteit, inclusiviteit en restitutie van collecties. Kortom, hoe moeten musea op de veranderende politieke werkelijkheid inspelen?’

RIJUALISEREN

U staat bekend om het grote belang dat u hecht aan een grondige kennis van

de collecties. Maar tegenwoordig staan bezoekers in musea toch centraal?

‘Het een sluit het ander niet uit. Ik ben geïnteresseerd in de relaties tussen voorwerpen en mensen, in materiële cultuur. Daar draait het om in musea en dat bepaalt hun rol in onze samenleving. We bergen voorwerpen op in depots, we classificeren ze in systemen en als we ze tonen bouwen we er een vitrine omheen. We bouwen vitrines voor de veiligheid, daarmee creëren we ook afstand tussen het voorwerp en de mens. Maar we hebben ontdekt dat object en subject niet gescheiden kunnen worden. Mensen en voorwerpen beïnvloeden elkaar.’

‘Mensen voelen zich verbonden met voorwerpen. Het is een psychologisch proces waar we nog weinig van weten. Vroeger dacht men dat mensen naar een museum kwamen om te leren of om mooie dingen te zien. Maar wat ik in de praktijk zie – en ik loop zeer regelmatig door musea – is dat mensen ook komen om onder de indruk te geraken. Soms zijn bezoekers zelfs tot tranen toe geroerd. Wat is dat “onder de indruk zijn”? Ik denk dat het religieuze connotaties heeft. We leven dan wel in een gesecculariseerde wereld, maar zelfs het shoppen op zondag heeft een religieus tintje. Het museumbezoek op zondag heeft dat ook,

maar dat willen we niet weten. Daarom zijn musea en voorwerpen zo interessant, omdat we te maken hebben met fundamentele gevoelens. We weten heel veel, maar er blijft altijd iets over wat we als mens niet kunnen bevatten. Dat aspect van museaal werk vind ik fascinerend.'

'Met onze rituelen zorgen we voor een levende relatie tussen de bezoekers en de voorwerpen. Opmerkelijk is dat museum-medewerkers zich vaak nauwelijks bewust zijn van de processen die hierbij een rol spelen.'

Maken musea ook niet gebruik van die gevoelens?

'Vanzelfsprekend: een goede tentoonstelling houdt rekening met de emotionele reacties die voorwerpen of andere vormen van presentatie kunnen ontlokken. Musea ritualiseren het gedrag van mensen rondom voorwerpen. Museumbezoek verloopt volgens bepaalde, vaststaande regels. Denk aan de kaartverkoop, looproutes, belichting, het kopje koffie na afloop. Met die rituelen zorgen we voor een levende relatie tussen de bezoekers en

de voorwerpen. Opmerkelijk is dat museum-medewerkers zich vaak nauwelijks bewust zijn van de processen die hierbij een rol spelen. Er is nog veel onderzoek nodig om deze relaties tussen mensen en objecten te doorschouwen, en daardoor het maatschappelijk belang van collecties en musea beter in te kunnen schatten.'

HONDERD SPIJKERS

Veel musea kampen met een overdaad aan collectiestukken, die nooit worden getoond. In het Museum Breda wil men nu alleen tentoonstellingswaardige stukken bewaren, die indruk kunnen maken. Is een museum er vooral om relevante verhalen te vertellen en niet om als archief te dienen?

'Musea hebben volgens mij wel een archief-functie. Ik moet gelijk aan onze Tunesië-verzameling denken. Veel daarvan is aan het begin van de 19de eeuw verzameld door Jean Humbert. Hij was op zoek naar het oude Carthago. Ik ben hem achterna gereisd en ging op zoek naar het huis waar hij heeft gewoond. Als je dat huis dan vindt en je staat op de binnenplaats... Dat is zo bijzonder. Collecties zijn geen illustraties van verhalen. Collecties en hoe ze zijn verzameld, zijn voor mij het startpunt van onderzoek én van verhalen. Musea hebben een archief-functie, de kunst is om het geen doods

archief te laten zijn. Als je voorwerpen alleen in je depot hebt liggen, dan gebeurt er niets. Dan blijft die deur op slot, dan maak je ze eigenlijk dood.'

Mogen musea dan nooit voorwerpen afstoten?

'Ik vind de kwestie van afstoten heel moeilijk, want als je het goed wilt doen kost het veel tijd en dus veel geld. Een tweede punt is dat je criteria moet zien te formuleren waarmee je met een goed gevoel voorwerpen kunt afstoten. Nu kan dat in sommige gevallen op het eerste gezicht heel makkelijk. We hebben een aantal jaren geleden veel voorwerpen uit de opgraving bij Dorestad afgestoten. Dat was een gevoelige operatie, want Dorestad is een belangrijke site. Je weet nooit wat mensen daarvan vinden, maar wij stonden wel op het standpunt dat als je honderd spijkers uit een opgravingsput hebt, er zeker negentig weg mogen. Uiteindelijk hebben we duizenden voorwerpen afgestoten. Wat je dan ziet, is dat het museum in Dorestad die afgestoten voorwerpen graag wil hebben. Maar dan wordt het probleem alleen maar verplaatst, want de knowhow hebben ze niet. Dus zullen ze na een tijd weer bij ons langskomen voor hulp en ondersteuning. Het resultaat van afstoten is dus vaak dat je het probleem niet oplost maar verplaatst.'

Foto: Ilona Hartensveld

Kinderlijke verwondering in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden.

Wie gaat dat betalen?

Hoe kunnen we het probleem van te veel collectiestukken dan wel oplossen?

'Vaak ligt het probleem aan het begin. Bij het verzamelen wordt niet scherp genoeg geselecteerd. In de archeologie vindt de eerste selectie al plaats tijdens het opgraven. In het veld wordt al gezegd: dat is niet belangrijk, dat

'Wat mij intrigeert is het gegeven dat vanaf het moment dat een voorwerp een nummer heeft, het ineens erfgoed is. Daar zou ik nog wel wat vraagtekens bij willen zetten.'

is puin, gooi maar weg. Je ontkomt dus niet aan selecteren. Maar het blijft een lastig mechanisme. Wat mij intrigeert is het gegeven dat vanaf het moment dat een voorwerp een nummer heeft, het ineens erfgoed is. Daar zou

blijft het stil, want dat geld is er niet. Het principe om de collecties open te stellen steun ik, collecties worden digitaal ook steeds toegankelijker. Maar het fysiek kunnen aanraken van de collectie, zoals in archieven, dat is in de praktijk veel lastiger te realiseren.'

REVOLUTIE IN NEDERLAND?

Hoe maatschappelijk relevant moet een collectie zijn? De bevolking van steden als Antwerpen en Rotterdam is recent enorm van samenstelling veranderd. Het stadsmuseum en het archief in Rotterdam zijn beide actief aan het verzamelen om hun collecties ook voor de nieuwe Rotterdammers relevant te laten zijn.

'Ik juich dat soort gericht verzamelen toe. Er zit helaas ook een misfit bij de collecties van het Wereldmuseum in Rotterdam. Het heeft nauwelijks collecties van de landen waar de migranten vandaan komen. Waarom gaan we geen veldwerk doen in Turkije en Marokko? De overheid en ook de musea zijn veel te laks

en normen? Door de migratie wordt de ontvangende gemeenschap uitgedaagd om haar geschiedenis nog eens kritisch te bezien. En dat is goed. Voor mij zijn er een paar fundamentele waarden. Die wil ik graag behouden en ook in de toekomst verdedigen. Ik heb het dan over democratie en medemenselijkheid, ik vind dat je daar echt voor moet staan. Dat zijn waarden die je moet verdedigen tegen extremistische moslims, maar ook tegen extremistische christenen.'

De opzet van het Nationaal Historisch Museum was om dat te gaan doen: onze geschiedenis kritisch bezien en die waarden benoemen. Er is een tentoonstelling gerealiseerd, maar verder is het akelig stil in Arnhem.

'Klopt, heel jammer dat dat gesprek over onze identiteit daar niet wordt gevoerd. Ik ben betrokken geweest bij de opzet van Musée du quai Branly, het grote nieuwe etnografische museum in Parijs. De vaste opstelling is vrij traditioneel en veel adviezen die we hebben gegeven zijn niet opgevolgd. Maar het

'Door de migratie wordt de ontvangende gemeenschap uitgedaagd om haar geschiedenis nog eens kritisch te bezien. En dat is goed.'

museum is na de opening wel zeer actief en zichtbaar. Er komen daar nu door goede activiteiten en programma's duizenden mensen met een migrantengeschiedenis. Het begint dus pas echt als je open bent.'

'Er is nog zoveel dat we kunnen toevoegen aan het verhaal over onze identiteit. Ik geef een voorbeeld. In mijn vrije tijd lees ik veel van en over Belle van Zuylen. Haar brieven, met name uit de tweede helft van haar leven, geven een fascinerende kijk op de Bataafse Revolutie. Ik wist niets van dit stukje Nederlandse geschiedenis, maar het is essentieel voor het verhaal over de Nederlandse identiteit. Ons koninkrijk komt daaruit voort. Uit angst voor een herhaling van die conflicten koos men niet voor een republiek maar voor een stabiel koninkrijk met een machtige vorst.'

'Ik ben getrouwd met een Française. Zij was stomverbaasd toen ik vertelde dat er een revolutie in Nederland is geweest, en zelfs eerder dan de Franse Revolutie. Heel die periode is ook in onze schoolboeken lang onderbelicht. Dat zouden ze in Arnhem moeten oppakken, want daarmee geef je inhoud aan die zoektocht naar je identiteit.'

Franklin van der Pols, hoofdredacteur

Foto: Rob Overmeer

Nieuwe opstelling in de Egyptische collectie van het Rijksmuseum van Oudheden.

ik nog wel wat vraagtekens bij willen zetten. Vanaf dat moment moet je het met handschoentjes aanpakken, terwijl je het daarvoor zo in de prullenbak mag gooien.'

De meeste musea tonen slechts een beperkt deel van de collectie. In archieven kun je alle collectiestukken op afspraak inzien. Waarom kan dit niet in musea?

'Musea zouden dat graag willen, maar dat is praktisch niet haalbaar. We hebben in Leiden een discussie over een gemeenschappelijk depot voor alle Leidse musea. Ik vind dat een geweldig idee, maar men vindt dat het dan ook een open depot moet zijn. Wie gaat de salarissen betalen van de mensen die de bezoekers moeten ontvangen? Op die vraag

geweest. We zagen dit al sinds de jaren zestig aankomen, maar we gaan pas wat doen als er onlusten zijn. De overheid heeft pas een Moluks Museum gefaciliteerd toen er grote spanningen ontstonden. Ik denk dat musea een veel actievere rol moeten spelen.'

Moeten we Molukse, Turkse of Marokkaanse Nederlanders niet gewoon voor de Nederlandse geschiedenis interesseren?

'Ja, ook. Er zitten aan dit vraagstuk gewoon twee kanten. Jaren geleden heb ik deze discussie al gevoerd met migranten. Zij zeggen dan dat ze weten dat ze zich moeten aanpassen aan de Nederlandse samenleving. Hun vraag was steeds: maar waar staan jullie eigenlijk voor? Wat zijn jullie waarden

Sociale impact

Wat kunnen musea en archieven van elkaar leren? Een simpele maar lastige vraag. Want wat is nu eigenlijk het grote verschil tussen de beide sectoren? Ik zie wel een ontwikkeling waar beide sectoren mee te maken hebben: de verregaande digitalisering van de maatschappij en de sociale impact die dit heeft op de samenleving. - Bernadine Ypma

oneren zich ten opzichte van de bezoeker, die steeds vaker gebruiker en curator wordt. Het digitaliseren en aanbieden van de collectie en het uitnodigen van gebruikers om te creëren met de collectie, is binnen de archiefwereld gemeengoed.

DIFFUSE SCHEIDING

Het oude beeld van het archief als bewaarplaats tegenover het museum als podium wordt naar de achtergrond gedrongen door vernieuwende instellingen. Naturalis toont een deel van de collectie in depotopstelling in een nieuw ontworpen ruimte. Het Rijksmuseum zette de gehele collectie gedigitaliseerd online. Het Van Abbemuseum werkt al meer dan tien jaar met projecten waarbij het museumarchief een rol heeft in de tentoonstelling, zoals *Living Archive*. De rol van documenteren in de samenleving werd ter discussie gesteld in *(On)gezien* en *Be(com)ing Dutch*. Het Utrechts Archief heeft met *Utrecht begint hier* een gloednieuwe presentatie over de geschiedenis van de stad en het Nationaal Archief toonde het Plakkaat van Verlatinge in de tentoonstelling *Topstukken in perspectief*. De scheiding tussen de sectoren wordt steeds diffuser.

De verregaande digitalisering heeft ook een andere impact op de maatschappij. Een actieve account met veel online-interactie is sociaal kapitaal, maar komt ook steeds meer in de weg te staan van de verbinding tussen mensen in de werkelijke wereld. Zowel de jongste als de oudste generaties lijden onder eenzaamheid. Daarom ging Het Utrechts Archief onlangs een samenwerking aan met stichting 'Met je hart'. Die organiseert en begeleidt activiteiten waarin kwetsbare oude-

ren de ruimte krijgen om samen te eten, te praten en herinneringen op te halen. Wij bieden de ouderen een filmprogramma, met steeds een nieuwe selectie historische films die bij de bezoekers van die dag passen. Onlangs was ik met een vriendin koffie aan het drinken in de prachtige LocHal, een meer dan achttien meter hoge loods waar ooit locomotieven werden gerepareerd. Tegenwoordig een bibliotheek én de 'huiskamer' van Tilburg. Een plek waar je vrienden ontmoet, lezingen

Het oude beeld van het archief als bewaarplaats tegenover het museum als podium wordt naar de achtergrond gedrongen door vernieuwende instellingen.

en debatavonden meemaakt en dus ook nog boeken leent om te ontspannen en te leren. In het museale veld is het Stedelijk Museum Schiedam een blinkend voorbeeld van de samenwerking met, door en voor de samenleving van de stad. Maar ook het kleine Volksbuurtmuseum in Utrecht wist, samen met bewoners van 'de Zeven Steegjes', een fraaie fototentoonstelling te maken over de wijk. Daarbij werd ook de problematiek rondom het samenleven van oude en nieuwe bewoners benoemd. Beide groepen waren aanwezig bij de opening.

Volgens mij is het onderscheid tussen de sectoren steeds minder van belang. Het gaat vooral om de vraag op welke manier wij gezamenlijk, als culturele en erfgoedinstellingen, meerwaarde kunnen bieden aan de samenleving.

Bernadine Ypma, hoofdredacteur *Archievenblad*, hoofd Publiek & Presentatie en adjunct-directeur bij Het Utrechts Archief

Het publiek is weetgraag en neemt voortdurend content tot zich. De samenleving is nooit eerder zo intensief met beeld en tekst in aanraking gekomen. Daarbij gaat het niet alleen om bekijken, lezen en *liken*, maar vooral ook om de rol van maker. Het inrichten van je eigen Facebookpagina, Instagram- of YouTube-account en het creëren en cureren van aantrekkelijke content is voor velen een creatieve dagtaak. Het is interessant om te bedenken hoe een archiefinstelling of museum zich verhoudt tot deze open beeld- en informatiecultuur. De sociale media creëren een aanhoudende vraag naar beelden en teksten. Musea en archieven hebben prachtige en unieke collecties waarmee ze voor het publiek een hoogwaardig aanbod creëren. Bijvoorbeeld door het presenteren van gecurde content of het aanbieden van grote datasets, iedere sector vanuit de eigen expertise. Musea kennen de kunst van het cureren en presenteren. Museale instellingen herpositi-

Op het snijvlak van twee werelden

Meer dan twee decennia geleden begon ik mijn professionele loopbaan in een erfgoedinstelling die zowel 'archief' als 'museum' in haar naam droeg. Ik was toen nog jong en naïef genoeg om te geloven dat archieven en musea twee geheugeninstellingen zijn die in hun essentie hetzelfde doel voor ogen hadden. Ondertussen ben ik tot de jaren van verstand gekomen en beseft ik dat het gaat over twee fundamenteel verschillende werelden die wel heel wat delen en van elkaars manier van werken veel kunnen opsteken.

- Bart De Nil

THE SILENCE OF THE LAMS

De jaren negentig van de vorige eeuw en ook het begin van deze eeuw, dat was de periode van de LAMs (*Libraries, Archives, Museums*). Dit Engelstalige acroniem stond voor een internationale tendens naar meer structurele samenwerking tussen collectiehoudende erfgoedinstellingen: musea, archieven en erfgoedbibliotheken. Dat werd toen gezien als een noodzakelijke en onvermijdelijke evolutie om de uitdagingen van de digitalisering en het duurzaam bewaren van digitaal erfgoed aan te pakken. In heel wat landen werden strategische plannen op papier gezet en pogingen ondernomen om de grote erfgoedinstellingen in mindere of meerdere mate structureel te laten samenwerken.

Een studie die toen opgang maakte was *Beyond the Silos of the LAMS*, waarin de Amerikaanse onderzoekster Diane Zorich een inspirerend traject voor samenwerking tussen erfgoedbewarende instellingen uitwerkte, een *Collaboration Continuum*. Mensen treden uit hun instellingsgebonden comfortzone als ze met collega's uit andere instellingen samenwerken. Dat zorgt voor veranderingen, waardoor het soms nodig is een mentale sprong, een *leap of faith*, te maken als men vooruit wil komen. Zorich verwijst in haar studie naar een uitspraak van Ken Soehner

Project 'Archief om de hoek' in Turnhout. De deelnemers werkten daar met foto's uit het archief en objecten uit het stadsmuseum.

van het Metropolitan Museum of Art, die het beeld van een trapezist gebruikt als hij het heeft over de samenwerking van instellingen die structurele veranderingen teweegbrengen: *'That is akin to letting go of one trapeze in midair before a new one swings into view.'*

Ook in Nederland werden pogingen tot fusies ondernomen, zoals die door de Koninklijke Bibliotheek en het Nationaal Archief. In Vlaanderen bleef het beperkt tot kleinschalige initiatieven, zoals in 2003 met Tram 41 in Turnhout, een samenwerkingsverband tussen de Turnhoutse stedelijke musea en het stadsarchief. Ondanks de beste bedoe-

Zo kunnen musea heel wat leren van de manier waarop archieven een antwoord bieden op intrinsieke vragen van mensen.

lingen liepen al deze oefeningen fataal af of waren ze uitsluitend cosmetisch van aard: de samenwerking ging niet verder dan een gezamenlijke naam. De Nederlandse studie *Cultuur in Context* van de Reinwardt Academie wees uit dat samenwerkingen vaak spaak liepen op de cultuurverschillen tussen de sectoren: 'Ondanks alle goede intenties blijkt bij erfgoed brede samenwerking steeds de eigen traditie van de partners een beperkte rol te spelen. (...)

Een eerste inventarisatie geeft de indruk dat de verschillende sectoren op een heel andere manier kijken naar erfgoed. (...) De deelnemers hadden het als waardevol ervaren dat zij de gelegenheid hadden gehad "een kijkje in de keuken van de andere [te] nemen met de benen op tafel".

MUSEA: MEER ARCHIEF WORDEN?

Uit de periode van de LAMs weten we dat musea en archieven een verschillend DNA hebben: hun werking en doelstellingen verschillen. En er zijn cultuurverschillen tussen museum- en archiefmensen. Kort door de bocht: archivariissen zijn van nature eerder corporatistisch. Ze identificeren zichzelf met hun beroep en worden opgeleid om alle domeinen van de archiefwerking te beheersen: van het inventarissen en in dozen steken van archieven tot en met de publiekswerking. Dat is niet verwonderlijk als je weet dat het gros van de archieven bestaat uit zeer kleine teams of uit eenmansarchieven. Museummensen identificeren zich meer met hun instelling, waarin ze een welomschreven rol opnemen: curator, publieksmedewerker, onthaalmedewerker, verantwoordelijk voor het depot, registrator enzovoort.

Is er dan geen convergentie mogelijk tussen musea en archieven? Structureel zal die eerder minimaal blijven, maar in de manier van werken

© Bart De Nil

'Having a voice', een outreach kit over democratie en de ontwikkeling van het kiessysteem in Brits Columbia. Met 'net echte' reproducties van documenten. © The Royal BC Museum

het lokale erfgoed, verzamelen verhalen van bewoners en staan midden in de geschiedenis van gehuchten, wijken en buurten. Hier kunnen archieven en musea samen het verschil maken.

In landen waar outreachend werken sterk is ingeburgerd, ontwikkelen musea en archieven soms samen een aanbod.

In landen waar outreachend werken sterk is ingeburgerd, ontwikkelen musea en archieven soms samen een aanbod. Zoals in Canada, waar bijvoorbeeld het Royal British Columbia Museum en Archives thematische *outreach kits* heeft voor groepen die het museum of archief niet kunnen bezoeken. Die *kits* worden samengesteld met materiaal uit de museum- en archiefcollecties. Een ander bekend voorbeeld is Tyne & Wear Archives & Museums in Newcastle, waar het outreachteam, dat werkt vanuit een museum, het archief ziet als een partner voor het ontwikkelen van een aanbod.

Een dergelijke buurt- en gemeenschapsgerichte samenwerking van het archief en het museum ontstaat ook in het programma *Archief om de hoek* van FARO, het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed. Dat werd in 2018 opgestart om expertise op te bouwen en tools te ontwikkelen ter ondersteuning van archieven die een outreachende buurtwerking willen opzetten. Met de stadsarchieven van de Vlaamse centrumsteden Aalst en Turnhout werden langlopende piloottrajecten in een buurt opgezet. De stedelijke musea lopen in die *pilots* mee om hun collecties en expertise te delen. Aan de andere kant leren musea dat hun archiefcollega's om de hoek zowel oude als nieuwe verhalen in een buurt naar bovenhalen, die zij kunnen gebruiken. Een win-win, heet dat dan.

is er zeer veel mogelijk. Zo kunnen musea heel wat leren van de manier waarop archieven een antwoord bieden op intrinsieke vragen van mensen. Andrew Payne, hoofd van het departement Educatie van de National Archives van het Verenigd Koninkrijk, gebruikt tijdens presentaties over de essentie van archieven vaak een citaat uit *The Essential Museum* van Elaine Heumann Gurian uit 2006: 'If satisfying the user's internalized questions became the main mission of the museum, it might then become "essential".' 'Voldoen aan de geïnternaliseerde vragen van de gebruiker': archieven doen het dagelijks. Individuen of gemeenschappen komen naar archieven met een persoonlijke vraag of behoefte en die trachten daar door het aanbieden van hun collecties en kennis een antwoord op te geven. Het zijn de gebruikers die uit de archiefstukken kiezen wat voor hen belangrijk is, zij geven daar eigen interpretaties aan en doen er hun ding mee. In die optiek zouden musea wat meer archieven kunnen zijn. In plaats van te trachten

antwoorden te bieden door de wijze waarop ze collecties tonen of interpreteren, zouden ze hun depots beter gewoon binnenstebuiten keren en toegankelijk maken voor individuen en gemeenschappen. Die er dan vrij 'hun ding' mee kunnen doen om zo antwoorden te vinden op hun intrinsieke vragen.

SAMEN OUTREACHEN

Aan de andere kant kunnen archieven leren van de receptieve houding van musea, in het bijzonder van hun ervaring met het werken in buurten. Vooral in de Angelsaksische landen hebben intussen heel wat musea een inspirerende outreachwerking. Wanneer er in Erfgoedland wordt gesproken over outreachend werken in de buurt, worden in de regel praktijkvoorbeelden uit musea gegeven. Internationaal gezien zijn maar zeer weinig archieven in dit domein actief, wat vreemd is omdat archieven meer dan andere erfgoedcollecties van oudsher een directe binding met hun lokale omgeving hebben: ze bewaren

Bart De Nil,
werkt als adviseur
Participatie/Welzijn
voor FARO. Vlaams
steunpunt voor
cultureel erfgoed.

Bronnen:
D. Zorich e.a., *Beyond the Silos of the LAMS. Collaboration Among Libraries, Archives and Museums*, Dublin, 2008, p. 5. Zie ook: www.oclc.org/programs/publications/reports/2008-05.pdf
Cultuur in context. *Erfgoeddata in nieuwe samenhang*, Amsterdam, Reinwardt Academie, 2009, p. 85-86.

Van collectie tot connectie

Het Utrechts Archief

Sinds 4 oktober 2019 is de Utrechtse geschiedenis tot leven gekomen in de volledige vernieuwde Expo van Het Utrechts Archief. Hier kunnen bezoekers de Utrechtse geschiedenis zien, horen, ruiken en beleven. In 'Utrecht begint hier' komt in maar liefst vier nieuwe tentoonstellingszalen het archief op magische wijze tot leven.

Esther van Velden

Het Utrechts Archief toont ambitie met dit grootschalige herontwikkelingstraject. Na een korte terugblik en omschrijving van het inhoudelijke concept licht ik hier enkele pijlers uit het project toe: publieksbeleving, positionering, samenwerking en participatie. Tot slot volgen enkele korte aanbevelingen.

SINT VERBINDT

In 2008 zette Het Utrechts Archief met de opening van een publiekscentrum in het Utrechtse Museumkwartier voor het eerst zijn deuren wagenwijd open voor het grote publiek. Naast de (buiten het centrum gelegen) studiezaal opende het archief een tweede vestiging met een permanente presentatie van de Utrechtse geschiedenis, wisselexposities, een publieksprogramma en educatieprojecten. Een unicum in de archiefsector. De formule bleek succesvol. Jaarlijks brengen circa 25.000 mensen een bezoek en geven ze een gemiddeld rapportcijfer van 8,3. Na tien jaar was de permanente expositie aan vervanging toe. Een mooi moment om een en ander te herijken, op basis van ervaringen uit voorgaande jaren en ambities voor de toekomst.

TOTAALCONCEPT

Het Utrechts Archief wil bezoekers van het nieuwe publiekscentrum Expo verrassen, ver-

wonderen en inspireren. Met het gebouw, de collectie, de presentatie, de techniek, de sfeer en de verhalen. Om dat te realiseren is in samenwerking met het Utrechtse bureau Podium een professioneel en kwalitatief totaalconcept ontwikkeld. Het voert te ver om hier het gehele inhoudelijke concept uit de doeken te doen, maar een korte toelichting op de vier zalen geeft een aardig beeld.

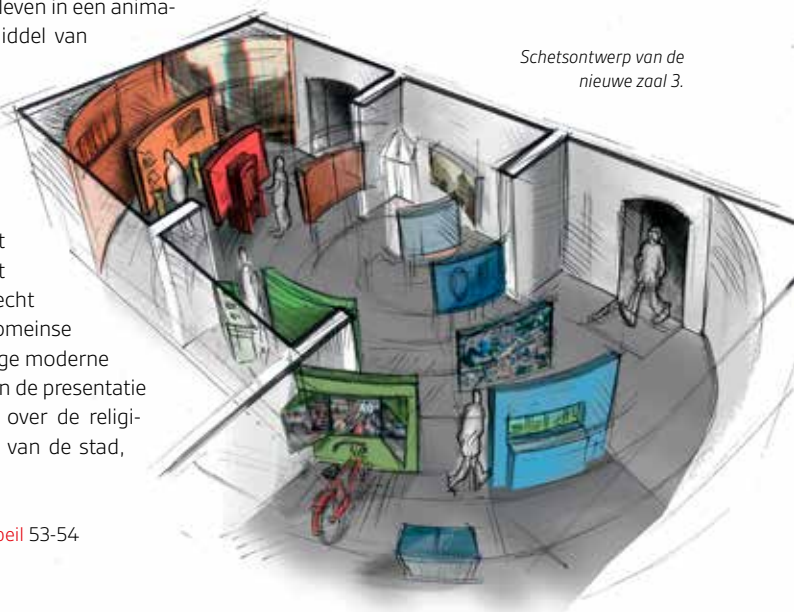
In Zaal 1, HET ARCHIEF LEEFT, krijg je een introductie op de Utrechtse geschiedenis en het archief. Archiefstukken en historische personages komen letterlijk tot leven in een animatiefilm die zich door middel van videomapping afspeelt in het decor van de studiezaal van Het Utrechts Archief.

In Zaal 2, UTRECHT GROEIT DOOR, toont de digitale groeikaart 'Utrecht groeit' hoe Utrecht zich ontwikkelde van Romeinse legerplaats tot de huidige moderne stad. Daarnaast leer je in de presentatie 'Utrecht Geloof' meer over de religieuze en spirituele kant van de stad, van vroeger tot nu.

In Zaal 3, UTRECHT VANAF DE DOM, ontdek je hoe Utrecht al tweeduizend jaar Leert, Werkt, Durft, Verbindt en Viert. Uiteenlopende digitale middelen en reproducties van archiefstukken, aangevuld met bruikleenobjecten van culturele partnerinstellingen, nemen je mee in het verhaal van de stadsgeschiedenis.

Zaal 4, UTRECHT IS HIER, is een dynamisch en actueel onderdeel van de Expo. Hier biedt het archief een aantal keer per jaar mensen uit de stad en provincie Utrecht een podium om met hun verhaal naar buiten te treden.

Schetsontwerp van de nieuwe zaal 3.

VIDEOMAPPING EN HOLOGRAFIE

Voor Het Utrechts Archief staat de ontmoeting van het publiek met de collectie centraal. Het archief brengt bezoekers bij voorkeur in contact met originele, primaire bronnen: de tastbare fundamenten onder de geschiedenis. In een permanente presentatie is dat vanwege lichtgevoeligheid en klimatologische omstandigheden helaas onmogelijk. Daar komt bij dat het meeste archiefmateriaal 'van nature' allesbehalve sexy is: plat materiaal, veel tekst en op het eerste gezicht weinig aantrekkelijk. Reden te meer om in de vernieuwde Expo in te zetten op het versterken van de publieksbeleving van de collectie door de historische bronnen met verrassende en gevarieerde presentatietechnieken tot leven te wekken.

Videomapping – het projecteren van een video-animatie op een decor – brengt historische personages uit de collectie letterlijk tot leven.

Het meest spectaculaire voorbeeld daarvan is de animatiefilm 'Het archief leeft'. Videomapping – het projecteren van een video-animatie op een decor – brengt historische personages uit de collectie letterlijk tot leven. Zij nemen je mee op een virtuele reis door de Utrechtse geschiedenis. Hier leer je (min of meer onbewust) ook de ins en outs van een archief. Het Utrechts Archief geeft de bezoeker graag dit – misschien wel noodzakelijke – inkijkje. Het archief is immers, in tegenstelling tot het begrip museum, relatief onbekend en (misschien daardoor wel) onbemind. Misschien moeten musea ook wel zo'n inkijkje geven?

Andere voorbeelden van digitale presentatiemiddelen zijn er te over in Zaal 3. Zo fiets je jezelf een weg door (historisch) Utrecht, beleef je de werven met behulp van een *pepper's ghost* oftewel een holografische projectie, bekijk je als bertoerist vanachter de vangrail de eerste file van Nederland en draag je in een interactieve game bij aan de afbraak van de Vredenburg.

STARTPUNT

Het Utrechts Archief heeft de grootste historische collectie over de Domstad en speelt dan ook een unieke rol in het Utrechtse museale veld. Het publiekscentrum is gevestigd in het Museumkwartier en het archief maakt deel uit van de Stichting Utrechtse Musea (SUM). Bovendien is het onlangs gelieerd partner geworden van de Museumvereniging en brengen Museumkaarthouders vanaf oktober gratis een bezoek aan de Expo.

Utrecht begint voortaan in het archief.

Al jaren klinkt in Utrecht de roep om een Stadsmuseum: het ontbreekt aan één locatie waar de complete stadsgeschiedenis, van het Romeinse *castellum* tot aan de bouw van vinex-locatie Leidsche Rijn, aan bod komt. Toch is dit niet hoe Het Utrechts Archief zijn publiekscentrum wil profileren. Het verhaal van de geschiedenis van Utrecht is veel breder dan (de collectie van) het archief. Het Utrechts Archief positioneert de Expo wel als hét startpunt van (een bezoek aan) Utrecht: 'Utrecht begint hier'. Een introductie voor zowel inwoners als

Een aantal keer per jaar biedt het archief mensen uit de stad en provincie de kans om hun Utrecht vorm te geven en met hun verhaal naar buiten te treden.

bezoekers van de Domstad: van de cultureel geïnteresseerde student en de nieuwkomer met een migratieachtergrond tot de (inter)nationale toerist.

SAMENWERKING EN PARTICIPATIE

Het Utrechts Archief werkt al jarenlang op verschillende wijzen en niveaus samen met lokale, regionale en nationale partners. Deze samenwerkingspartijen – van het Nederlands Volksbuurtmuseum tot het Centraal Museum en van poppodium TivoliVredenburg tot de gemeentelijke Erfgoedafdeling – zijn gevraagd een bijdrage te leveren door bruiklenen beschikbaar te stellen. Ook zijn er tekstuele verwijzingen naar andere instellingen. Hiermee zorgt de vernieuwde Expo voor een kruisbestuiving van collecties en vormt een springplank voor een verdere stadsverkenning.

AANBEVELINGEN

De herontwikkeling van het publiekscentrum van Het Utrechts Archief is niet over één nacht ijs gegaan. Enkele korte aanbevelingen in de vorm van succesvolle keuzes in dit project:

- schakel in een zo vroeg mogelijk stadium een professionele partij in, waardoor alle belanghebbenden nauw betrokken zijn bij het gehele traject: van conceptontwikkeling tot ontwerp en realisatie;
- werk met een team van externe én interne professionals, wat leidt tot een mooie combinatie van zakelijkheid, creativiteit, kennis, ervaring en enthousiasme;
- werk met zoveel mogelijk lokale organisaties, zowel cultureel als commercieel, waardoor de lijntjes letterlijk kort zijn en er synergie ontstaat.

Het Utrechts Archief treedt met de vernieuwde Expo buiten de gebaande paden in de archiefsector. Een groot aantal fondsen heeft daar al zeer positief op gereageerd. Het woord is nu aan het publiek.

Het Utrechts Archief heeft tot nu binnen de programmering geen ervaring met publieksparticipatie. Met de komst van Zaal 4 komt daar verandering in: hier krijgen de Utrechters een stem in het verhaal van de stad. Een aantal keer per jaar biedt het archief mensen uit de stad en provincie de kans om hun Utrecht vorm te geven en met hun verhaal naar buiten te treden. Door het publiek nadrukkelijk uit te nodigen om te participeren, wil het archief inclusiever zijn en een meerstemmig verhaal vertellen. Bovendien verzamelt Het Utrechts Archief met behulp van deze participatieprojecten eigentijdse verhalen en indrukken voor de collectie. En dus voor de toekomst.

Esther van Velden, projectleider herontwikkeling publiekscentrum Het Utrechts Archief

Waar de letteren thuis zijn

Het Letterenhuis in Antwerpen

Je bent een museum én een archief. Onder één dak. Over twee eeuwen Vlaamse republiek der letteren. Maar je hebt nog zoveel meer in je collectie. Wat doe je dan anno 2019? Een gesprek met Nele Hendrickx, die sinds juni 2018 aan het roer van het Letterenhuis staat. — Inge Geysen

Wat voorafging: in 1912 herdacht de stad Antwerpen Hendrik hijleerde-zijn-volk-lezen Conscience. Uit deze herdenking ontstond in 1933 het Museum van de Vlaamse Letterkunde, later omgedoopt tot Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven (AMVC). In 2002 stelde men het profiel scherper en werd de instelling omgedoopt tot Letterenhuis. Het huis verzamelt schrijversarchieven, archieven van literaire tijdschriften, van uitgeverijen en andere bewoners van de literaire wereld.

LITERAIR FIETSEN

Het Letterenhuis is sinds zijn ontstaan archief en museum in één. Primeert een van beide functies? Of zijn ze gelijkwaardig?

'Archief en museum zijn met elkaar verklonken, je kunt ze niet loskoppelen. Het archief is

de collectie waarmee we werken, het museum laat daarvan het topje van de ijsberg zien. De drijfveer van het Letterenhuis is om parels en verhalen uit onze collectie voor een heden-daags publiek te actualiseren, contextualise-

'We zullen ons helder blijven profileren, maar willen ook al dat andere moois blijven delen met het publiek.'

ren en internationaliseren. Dat gebeurt onder meer museaal. We hebben een permanente opstelling die het verhaal brengt van een veranderende wereld en hoe literatuur daarmee omgaat. Aan de hand van deze rode draad wordt de bezoeker door een goeie 200 jaar

Vlaamse literatuur geleid. We organiseren ook tijdelijke grote en kleine tentoonstellingen. In 2018 bijvoorbeeld *Hugo Claus. Achter vele maskers*, waarbij we putten uit Claus' literaire archief dat in het Letterenhuis berust.'

'In 2020 zullen we verrassend uit de hoek komen. Hoewel we bekendstaan als het literaire archief van Vlaanderen, hoort ook de grootste affichecollectie (60.000 affiches!) van Vlaanderen tot onze collectie. Daar pakken we graag gericht mee uit: in 2020, vanaf de start van de Ronde van Vlaanderen tot aan de Olympische Spelen aan het einde van de zomer, loopt bij ons een tentoonstelling met unieke belle-époque-affiches over fietsen en wielersport in de jaren 1890-1900, onder het motto 'de fiets is terug van nooit weggeweest.'

Affiches rond de wielersport in het Letterenhuis. Staat dit niet ver af van jullie kerntaken?

'Het Letterenhuis bestaat 85 jaar en de collectie zelf gaat terug tot ongeveer 200 jaar geleden. Nu concentreren we ons op woord

Expo over Hugo Claus in het Letterenhuis, 2018. Foto Tom Cornille

en letteren en aangrenzende vakgebieden zoals vertalingen, kinderliteratuur en journalistiek, maar dat was in het verleden wel eens anders. Dat verklaart de diversiteit van onze collectie met daarbij dus, naast al die schitterende handschriften en brieven op papier en digitaal, ook affiches. We zullen ons helder blijven profileren, maar willen ook al dat andere moois blijven delen met het publiek. En geen angst, we doen dat op een manier die past bij ons huis: met literaire duiding, ook bij de fietsexpo.'

HERSTELVERHALEN

Op welke doelgroepen richt het Letterenhuis zich? Verschillen die voor de museum- en de archieffunctie?

'Het hele fijne aan een archief is dat het zo'n organisch gegeven is: het is nooit klaar. Het staat bij wijze van spreken nooit stil, er is altijd nog iets aan toe te voegen of iets nieuws over te vertellen. Vanuit dat kloppende hart richten we ons zowel tot archiefvormers als tot het brede publiek. Wat archiefvormers betreft, zetten we in op sensibilisering en ondersteuning: schrijvers, uitgeverijen, vertalers... Dat doen we met het oog op een vlotte toeleiding van hun steeds meer digitaal wordende archieven naar het Letterenhuis. Het publiek, dat willen we op een originele en toegankelijke manier verleiden om te komen

'Het project richt zich tot mensen die het verhaal willen brengen van hun psychisch herstel.

Tijdens de sessies worden de deelnemers aangemoedigd om aan de hand van archiefdocumenten een eigen verhaal te vertellen.'

kijken en luisteren naar de collectie en de verhalen daaruit en daarover. Er vinden hier heel wat activiteiten plaats: de Donderdagen van de Poëzie, Boeken op Woensdag, heuse duels met woorden door literatuurkenners, lezingen en interviews. Daarnaast werken we ook heel gericht voor doelgroepen: studenten en docenten die het archief raadplegen, pakketten voor het middelbaar onderwijs en de opleidingen Nederlands Tweede Taal (NT2) bij de museumopstelling. Het aanbod en dus ook de communicatie worden daarop afgestemd, ook in onze publicaties.'

Dat zijn de klassieke doelgroepen.

'Klopt, en die willen we ook behouden. Maar we boren ook nieuwe doelgroepen aan. Dat is aanvankelijk soms een hele investering en zoektocht. Maar het doet deugd wanneer de formule aanslaat en ook in andere

erfgoedinstellingen toegepast kan worden. Ik denk aan het project 'Kleine documenten, grote verhalen', onze samenwerking met de organisaties Iedereen Leest, Herstelacademie Antwerpen en FARO. Het project richt zich tot mensen die het verhaal willen brengen van hun psychisch herstel. Tijdens de sessies worden de deelnemers aangemoedigd om aan de hand van archiefdocumenten een eigen verhaal te vertellen. Ze komen in contact met het Letterenhuis en literaire archieven – originele documenten van Paul van Ostaïjen, Willem Elsschot en vele anderen – en gaan aan de slag met enkele instrumenten voor storytelling. Aan het einde van de reeks heeft elke deelnemer een eigen, creatief verhaal vormgegeven, dat ook wordt voorgesteld op een toonmoment. De formule slaat aan en wordt nu ook in andere huizen opgepakt.'

RODE DRAAD

De museumopstelling is zo'n 15 jaar oud. Zijn er plannen om die te herbekijken?

'Wij onderzoeken inderdaad hoe we onze collecties en hun verhalen kunnen tonen aan en delen met het publiek. De vernieuwing van

Nele Hendrickx

Het Letterenhuis bezit een schat aan affiches om mee uit te pakken.

de permanente presentatie maakt daar na 15 jaar absoluut deel van uit. Idealiter gaat deze vernieuwing gepaard met aanpassingen in de infrastructuur. Vooralsnog zijn we in een onderzoeksfase, zowel intern in het Letterenhuis als intern bij de stad Antwerpen. Breder werken we bijvoorbeeld ook aan een visie over de mogelijke rol van het Letterenhuis bij het reilen en zeilen van schrijvershuizen in Vlaanderen.'

Voor uw komst naar het Letterenhuis werkte u onder andere bij de radiozender Klara en uitgeverij De Geus. Hoe bevalt de erfgoedsector?

'Verhalen, teksten en auteurs vormen de rode draad in mijn professionele loopbaan. Verhalen en auteurs vinden, boeken en oeuvres tot stand helpen komen en ze het publiek doen bereiken dat ze verdienen: als literair journaliste en als uitgeefster was het mij daarom te doen. De zorg om de bewaring van die oeuvres en de ontsluiting van dat literaire erfgoed voor een hedendaags publiek, mijn huidige functie, liggen in het verlengde daarvan. De actualiteit en de context veranderen permanent, maar een goed verhaal weerstaat de tand des tijds en weet ons ook vandaag de dag te raken. Dus ja, ik heb mijn koers verlegd, maar ik pluk daar, terwijl ik ook veel nieuwe dingen leer, vooral de vruchten van: niets is mooier dan dicht op het creatieve proces werken. Dat gevoel blijft bij het Letterenhuis behouden in mijn contacten met zowel hedendaagse kunstenaars als historische collectiestukken en hun erven.'

Inge Geysen, redacteur

De opening van de tentoonstelling 'Historische Atlas van Schiedam' in de Grote of St. Janskerk. 2014. Fotografie: Jan van Kampenhout

Museum en archief: naar een goed huwelijk?

Het verhaal van Schiedam

In Schiedam liggen het Gemeentearchief en het Stedelijk Museum Schiedam op een steenworp afstand van elkaar. De instellingen werkten sinds hun ontstaan aan het einde van de 19de eeuw al vaak samen. Nu de koers van het Stedelijk Museum Schiedam ingrijpend verandert – naast museum voor hedendaagse kunst wordt het ook een museum van, voor en door de Schiedammers – ontstaan er nieuwe kansen. Hoe gaat dat? – Caroline Nieuwendijk en Merel van der Vaart

Bijna elke week bezoekt een schoolklas het Gemeentearchief. Altijd valt dan de vraag: wat is een archief? Een archief bewaart de geschiedenis. De volgende vraag is dan: wat is het verschil tussen een museum en een archief? En die wordt nooit goed beantwoord. Niet zo gek eigenlijk, want wanneer is iets een archiefstuk en wanneer een museum-object? Een stadsgezicht bijvoorbeeld: bij welke instelling hoort het thuis? Als collecties van instellingen zo dicht tegen elkaar aan liggen, ligt samenwerking voor de hand.

WAT VOORAFGING

Naast de overheidsarchieven beheert het Gemeentearchief, dat sinds 1897 bestaat, ook particuliere archieven en collecties. Het stelt informatie beschikbaar: fysiek in de studiezaal en digitaal via archief-Schiedam, Krantenbank, Beeldbank, Mijnadres, sgen. Schiedam en Schiedamopdekaart. Andere manieren waarop het archief de identiteit van

Schiedam uitdraagt zijn publicaties, lezingen, educatieve projecten en tentoonstellingen.

Over naar het museum. In 1899 vormt een presentatie van historische voorwerpen in de Schiedamse Sint Joris Doele de aanleiding voor de oprichting van een stedelijk museum.

Waar in het verleden de samenwerking vaak bestond in het gezamenlijk ontwikkelen van een tentoonstelling of publicatie, betrof het nu acquisitie.

De eerste decennia ontwikkelt het museum zich, zoals de meeste oudheidkamers, met aandacht voor de geschiedenis van de stad en de schutterij. De collectie bestaat uit oudheidkundige voorwerpen van de gemeente, aangevuld met voorwerpen van particulieren.

Hier komt na de Tweede Wereldoorlog verandering in, als conservator Schwagermann besluit hedendaagse kunst te verwerven.

In 1952 krijgt het museum van het gemeentebestuur de opdracht om zich bij aankopen te richten op 'thans levende kunstenaars'. Dat heeft een grote invloed op het tentoonstellingsprogramma. Onder Pierre Janssen wordt het museum eind jaren 1950 een spraakmakend (hedendaags) kunstmuseum. Daardoor kreeg het onderzoek naar en de uitbreiding van de historische collectie minder prioriteit. Regelmatig ontfermde het Gemeentearchief zich over voorwerpen die het museum had geweigerd. Zo beheert het archief gebrandschilderde ramen, schilderijen afkomstig van het CBK en een collectie realia.

Circa 1992 (het Deltaplan!) besloot men om de historische museumcollectie beter in kaart te brengen. In 2005 werd al het platte

materiaal – tekeningen en gedrukt materiaal – overgedragen aan het Gemeentearchief. Al het archeologisch materiaal belandde bij het BOOR (Bureau Oudheidkundig Onderzoek Rotterdam). Inmiddels startte het museum een herwaarderingstraject van de historische collectie. De kennis en kunde van collega's van het Gemeentearchief zijn hierbij onmisbaar. Een helder omschreven verzamelbeleid zal het mogelijk maken om de historische collectie voor het eerst sinds decennia weer systematisch en actief aan te vullen.

NU OOK SAMEN VERWERVEN

In de ontwikkeling van tentoonstellingen bleven archief en museum wel samenwerken. Recente voorbeelden hiervan zijn *Historische atlas van Schiedam* in 2014 in de Grote of St. Janskerk en in 2009 *Liduina*, waarbij ook het Jenevermuseum als partner aanschoof. (Dat is eind 20ste eeuw deels ontstaan uit de jenevercollectie van het Stedelijk Museum.) Het Gemeentearchief was grotendeels verantwoordelijk voor de inhoud, terwijl het Stedelijk Museum Schiedam de tentoonstellingsvormgeving en -bouw voor zijn rekening nam.

In 2017 zette het Stedelijk Museum Schiedam voor het eerst een historische tentoonstelling 'nieuwe stijl' op, waarbij het museum expliciet van, voor en door de Schiedammers wilde zijn. *Vaandels en Verhalen* belichtte het rijke verenigingsleven in Schiedam, uitgaande van de museale vaandelcollectie. Historisch onderzoek ging hand in hand met het verzamelen van verhalen en informatie in de stad. De tentoonstelling was een samenwerking met de Historische Vereniging Schiedam en Stichting Mooi Werk. Het archief leverde inhoudelijke inbreng. Hierna volgden nog een presentatie van historische bodebussen en de fototentoonstelling *Wij waren de Gusto*.

In juni 2019 toonde *In de Hoogstraat* het verleden, heden en de toekomst van de belangrijkste winkelstraat van Schiedam. De collectie van het Gemeentearchief speelde in deze tentoonstelling een prominente rol en het inhoudelijk onderzoek werd uitgevoerd door het museum. Tijdens de ontwikkeling werden (oud-)winkeliers en winkelaars uitgenodigd om hun verhalen, foto's en voorwerpen met het museum te delen. Foto's werden gescand door het Gemeentearchief en in de Beeldbank van het Gemeentearchief gezet. Een kleine, maar belangrijke nieuwe stap in de samenwerking tussen beide instellingen. Waar in het verleden de samenwerking vaak bestond in het gezamenlijk ontwikkelen van een tentoonstelling of publicatie, betrof het nu acquisitie. Hier zien Gemeentearchief en museum mogelijkheden voor de toekomst.

SAMEN MET DE STAD

Een thema dat bij beide instellingen nog niet

Een overzicht van de tentoonstelling 'Vaandels en Verhalen' waar historische objecten en hedendaagse vaandels naast elkaar werden getoond. 2017. Fotografie: Tom Haartsen

goed in de collectie is vertegenwoordigd, is de hedendaagse migratiegeschiedenis. Migranten spelen al sinds de middeleeuwen een rol in de stad, maar over de levens van Schiedammers met een migratieachtergrond uit de 20ste en 21ste eeuw is bij beide instituten weinig te vinden. In 2019 gaat het over 41,7 % van de bevolking en bij Schiedammers tussen de 30 en 39 jaar zelfs over 59%. Het is van groot belang dat de collecties van beide instellingen de bevolkingssamenstelling weergeven. Dit is een meervoudig complexe klus waarbij samenwerken voordelen heeft. Archief en museum kunnen samen optrekken in hun verzamelactiviteiten en hun kennis, ervaring en netwerk met elkaar delen.

Medewerkers van beide instellingen moeten de tijd nemen (en krijgen) om een band van vertrouwen, begrip en wederzijdse interesse op te bouwen.

Zo'n 11% van de Schiedamse bevolking heeft een Turkse achtergrond en de eerste generatie migranten is stilaan op leeftijd. Het bereiken van deze bevolkingsgroep is nu een prioriteit. In 2004 en 2012 heeft het Gemeentearchief enkele projecten georganiseerd over Turkse Schiedammers, met het verkrijgen van foto's en documenten als belangrijk doel. Tot een bestendige relatie en afspraken voor het overbrengen van materiaal heeft dit niet geleid. Het museum investeert momenteel in goede relaties met de gemeenschappen in de stad, onder de naam *Mijn Schiedam*. Schiedammers worden uitgenodigd met het museum samen te werken. Dit leidt hopelijk tot een samenwerking van archief en museum met sleutelfiguren, verenigingen en moskeeën. Doel: de Turks-Schiedamse geschiedenis verzamelen.

De opgedane kennis is voor archief en museum inzetbaar voor het verwerven van materiaal van Polen die sinds 2004 in Schiedam verblijven om geld te verdienen in de kassen, bouw en schoonmaak. Omdat

de Poolse economie groeit, komen er sinds enkele jaren nieuwe migranten uit Midden- en Oost-Europa, Bulgaren en Roemenen. Met andere woorden: het vastleggen van migrantengeschiedenis is een doorlopende en voortdurend veranderende taak.

TOEKOMSTVISIE

Alle musea met een stadscollectie en gemeentearchieven zouden samen moeten werken. Beide collecties bestaan uit (de geschiedenis van) de stad en vullen elkaar dus aan. Bruikleenverkeer, informatie-uitwisseling, en samenwerking vloeien hieruit voort. We vermoeden dat in heel Nederland archieven en musea elkaar ook weten te vinden voor dit soort samenwerking op projectbasis. Wanneer het gaat om het delen of samenbrengen van kennis, ligt samenwerking voor de hand. De uitdaging is: samenwerken op permanente basis. De instellingen moeten elkaars sterke punten leren benutten. Omdat musea meer objectgericht zijn en archieven meer gericht op historische context worden niet alleen tentoonstellingen en publicaties hier beter van, maar ook de collectieopbouw. Samenwerken is mensenwerk en een goede onderlinge verstandhouding is daarom van belang. Medewerkers van beide instellingen moeten de tijd nemen (en krijgen) om een band van vertrouwen, begrip en wederzijdse interesse op te bouwen. Het zal al snel duidelijk worden dat hun werk hierdoor leuker en interessanter wordt.

Caroline Nieuwendijk, beleidsmedewerker Educatie/Onderzoek bij het Gemeentearchief Schiedam
Merel van der Vaart, conservator Stads geschiedenis bij het Stedelijk Museum Schiedam

Delen, loslaten en krachten bundelen

Geslaagd samen- werken in Brugge en Mechelen

In een erfgoedwereld waarin de middelen schaarser worden, zijn musea en archiefdiensten elkaars bondgenoten. Door samen te werken bereiken ze meer dan ze alleen zouden doen. De samenwerking tussen de stedelijke musea en stadsarchieven in respectievelijk Brugge en Mechelen biedt hier al jaren mooie voorbeelden van. Vanuit mijn rol als archivaris in beide steden kon/kan ik dit volop ervaren. Enkele voorbeelden. – Dieter Viaene

SAMEN HET PODIUM OP

Musea bieden het gedroomde podium dat archiefdiensten vaak missen om hun archiefstukken, die zoveel vertellen over onze geschiedenis, aan het grote publiek te tonen. Wie het vernieuwde Gruuthusemuseum in Brugge bezoekt, krijgt er pareltjes uit het Stadsarchief Brugge te zien. Zo maken onder meer laat-middeleeuwse zegels van het Hanzekantoor, handelsprivileges en enkele koopmansboeken er Brugges verleden als draaischijf van de Europese handel heel levendig.

Het vernieuwde Mechelse Museum Hof van Busleyden staat in het teken van de Bourgondische Nederlanden. Ook daar ontdek je enkele topstukken, deze keer uit het Stadsarchief Mechelen. Eén ervan is het prachtig verluchte koorboek van Margareta van Oostenrijk, een door de Vlaamse overheid erkend Vlaams

Topstuk. Dat werd begin 16de eeuw vervaardigd in het atelier van Petrus Alamire.

Zo belanden we bij de return die stukken uit de collecties van archiefdiensten in ruil voor het geboden podium bieden: archiefstukken vullen de museale objecten aan en bieden zo een meerwaarde. Dit bleek ook tijdens de tentoonstelling *Rik Wouters & co. door de Grootte Oorlog getekend* (2014, Stadsmuseum

Archiefstukken vullen de museale objecten aan en bieden zo een meerwaarde.

Mechelen). De pas ontdekte documenten, objecten en schilderijen van Paul du Trieu de Terdonck, alle afkomstig uit het Stadsarchief Mechelen, waren er dé revelatie. Ze stonden op een manier in de kijker die in het Stadsarchief Mechelen nooit mogelijk zou zijn geweest. Bemerkt hierbij dat archiefdiensten ook objecten en schilderijen in hun beheer kunnen hebben. Voor dat beheer gebruiken ze het best de expertise van musea. Net zoals die laatste dat doen voor het beheer van hun archief.

VIRTUEEL SAMENBRENGEN

Museale objecten en archiefstukken hoeven niet fysiek te worden samengebracht. Ook virtueel is er heel wat mogelijk. Een prachtvoorbeeld is de portaalwebsite erfgoedbrugge.be.

Die zag het levenslicht in 2016. Verschillende partners sloegen daarvoor de handen in elkaar: Erfgoedcel Brugge, Openbare Bibliotheek Brugge, de intergemeentelijke archeologische dienst Raakvlak, Erfgoedinzicht en last but not least Stadsarchief Brugge en Musea Brugge. Bezoekers van de website doorzoeken online 21 collecties, samen goed voor momenteel ruim 450.000 Brugse erfgoedstukken! De collecties van het stadsarchief en de musea zijn ruim vertegenwoordigd. Voor het publiek en onderzoekers is de gemeenschappelijke doorzoekbaarheid van de collecties een enorme troef. Behalve museumstukken vinden ze ook foto's, kranten, kaarten... over hun onderwerp. Stadsarchief en Musea Brugge zetten zich dus met andere Brugse erfgoedpartners in voor een compleet informatie-aanbod. Beide partners werken rond erfgoedbrugge.be en andere digitale toepassingen/thema's samen in werkgroepen van de digitale Cluster Cultuur van de stad. Daar tekenen ook de Openbare Bibliotheek, het Cultuurcentrum, vzw Brugge Plus en de cultuurbeleidscoördinator present. Zij bundelen waar mogelijk hun krachten. Of hoe de samenwerking tussen archiefdiensten en musea vaak deel uitmaakt van een groter geheel.

VRIJWILLIGERSPOOL

Een mooie illustratie van samenwerking is de gezamenlijke vrijwilligerspool in Mechelen. Een medewerker van het Museum Hof van

Twee vrijwilligers aan het werk in het Stadsarchief Mechelen. Foto: Museum Hof van Busleyden

Het Brugse Stadsarchief gaf indrukwekkende 14de-eeuwse grootboeken in bruikleen aan het Gruuthusemuseum. Foto: Sarah Bauwens – Musea Brugge

van de stedelijke musea leverden met hun opgebouwde expertise een waardevolle bijdrage aan het behalen van het kwaliteitslabel van de Vlaamse overheid (2013) door het stadsarchief, net als bij de dossiers voor de erkenning van de archiefdienst als regionale erfgoedinstelling in 2014 en 2018. Deze dossiers en de bijbehorende beleidsplannen werden waar mogelijk afgestemd op het beleid van de stedelijke musea. Omgekeerd had de Mechelse stadsarchivaris enkele jaren geleden een stem bij het bepalen van het toekomstige beleid van het toen nog te vernieuwen Mechelse stadsmuseum. Dat gebeurde tijdens het participatieve traject *Uw toren is niet af*, waar ook andere Mechelse erfgoedactoren en de Mechelaars bij betrokken waren. Door hun

de Openbare Bibliotheek en Toerisme Brugge. Het Stadsarchief Brugge en Musea Brugge delen overigens permanent een ontvangstbalie (met medewerkers) in het Brugse Vrije. Via het ene gedeelte krijg je toegang tot de leeszaal van het stadsarchief. Via het andere gedeelte kom je in de Renaissancezaal met de monumentale Keizer Karelschouw, een locatie

Om meer te bereiken moet je ook een stuk vrijheid durven loslaten. Cohousing in erfgoedland!

van Musea Brugge. Wie de Renaissancezaal bezoekt, bekijkt vaak ook de tijdelijke tentoonstellingen van het stadsarchief. Pluspunten bij dat laatste: zo zijn die tentoonstellingen open in het weekend en zorgen medewerkers van Musea Brugge voor bewaking. Daarnaast kun je grasduinen in het Brugse verleden in de leeszaal van het stadsarchief.

Busleyden, vroeger van de erfgoedcel, coördineert er een groep van circa 50 vrijwilligers. Die worden zowel bij het museum zelf als bij het stadsarchief en de historische kerken ingezet. Dit gaat dus verder dan het museum en het stadsarchief die samenwerken. Sommige vrijwilligers werken voor een van de partners, anderen voor verschillende tegelijk en nog anderen wisselen naargelang van het project. De projecten zijn divers. Enkele voorbeelden: inventariseren van affiches in het stadsarchief, het onthaal op Erfgoeddag in het museum, zuurvrij verpakken van documenten

Sommige vrijwilligers werken voor een van de partners, anderen voor verschillende tegelijk en nog anderen wisselen naargelang van het project.

in het stadsarchief, beschrijven van roerend kerkelijk erfgoed in de historische kerken... Dat maakt het voor de vrijwilligers heel afwisselend en ze bouwen op verschillende domeinen expertise op. De deelnemende partners hebben bij de opstart van een nieuw project een grote kans dat ze meerdere vrijwilligers met de nodige expertise uit de pool kunnen halen. Dat bespaart hen een zoektocht naar geschikte vrijwilligers. Het Mechelse model om aan vrijwilligerswerking te doen betekent dus een win-winsituatie voor elke betrokken partij. De coördinerende museummedewerker zorgt voor een gestroomlijnd overleg. Een schoolvoorbeeld van samenwerking.

SAMEN BELEID MAKEN

In Mechelen werken het stadsarchief en de stedelijke musea al jaren samen rond beleidsplanning en subsidiedossiers. Medewerkers

Een detail uit het koorboek van Margareta van Oostenrijk, een topstuk uit het Stadsarchief Mechelen in het Museum Hof van Busleyden. Foto: Jan Smets

nauwe samenwerking op het vlak van beleidsplanning en subsidiedossiers staan het Stadsarchief Mechelen en Museum Hof van Busleyden tegenover de buitenwereld sterker.

SAMEN MEER BEREIKEN

Samenwerking en de gedeelde inzet van middelen zijn overal in opmars, ook in Brugge. Zo werkten het Stadsarchief Brugge en Musea Brugge in 2015 samen voor de tentoonstelling *Café Vliissinghe, de Kunst Genegen*, over het artistieke genootschap Kunstgenegen. Medewerkers van beide vormden de werkgroep gecoördineerd door Erfgoedcel Brugge, er waren objecten uit beide collecties en de tentoonstelling vond plaats in het stadsarchief. In 2020 wordt er samengewerkt voor een tentoonstelling bij de 400ste verjaardag van het overlijden van Simon Stevin. Het Brugse stadsarchief is gastheer, en Musea Brugge bouwt de tentoonstelling op en zorgt mee voor de financiering. Andere partners zijn

Een persoonlijke noot tot slot: misschien kan dit 'kleine' voorbeeld een inspiratiebron zijn voor een centraal gelegen groot Brugs erfgoedhuis, in navolging van de digitale portaal-site erfgoedbrugge.be? Uiteraard moet elke bewoner van dit huis zijn eigenheid kunnen behouden, maar om meer te bereiken moet je ook een stuk vrijheid durven loslaten. Cohousing in erfgoedland! Deze evenwichtsoefening biedt veel stof om na te denken over een boeiende toekomst met veel samenwerking.

Dieter Viaene,
werkte als archivaris
in het Stadsarchief
Mechelen (2006-
2019) en is nu als erf-
goedarchivaris in het
Stadsarchief Brugge
aan de slag.

Als archief kunst wordt (en omgekeerd)

Een gesprek met Evi Bert en Jan Stuyck

Een centrum voor beeldende kunstarchieven onder de koepel van een museum voor hedendaagse kunst, dat is sinds de start in 2019 het CKV. Een gesprek over de dunne lijn tussen (beeldende) kunst en archieven. Over het hoe, en waarom een museum als het M HKA in Antwerpen een voortrekkersrol speelt in een professionele archiefwerking. Evi Bert en Jan Stuyck 'dragen' het nieuwe centrum voor beeldende kunstarchieven in Vlaanderen. – Tonia Dhaese

Evi Bert is sinds jaren content manager bij het M HKA en coördineert de dagelijkse werking van het CKV. Jan Stuyck is archivaris en werkt sinds 2018 voor het CKV. Het centrum vult een lacune: terwijl in Vlaanderen de architectuur, literatuur, muziek en podiumkunsten elk 'hun' archief of expertisecentrum hebben, was dat voor de beeldende kunsten nog niet het geval. CKV voegt zich bij het Vlaams Architectuur Instituut (VAi), het Letterenhuis (zie p. 14) en CEMPER, de fusieorganisatie van Resonant en Het Firmament.

NOODKREET

Wat doet het CKV? En waarom is het centrum nodig?

Evi: 'CKV is ontstaan vanuit de nood, zeg maar een noodkreet, in het veld van de hedendaagse beeldende kunst. Er is een grote behoefte aan een algemeen overzicht en aan meer verbindingen. Aan het zichtbaar maken

van kunstenaarsarchieven en het overzichtelijk maken van de diverse rollen in Vlaanderen en de kaders buiten Vlaanderen.'

Jan: 'Bij de kunstenaars bijvoorbeeld is er inderdaad een grote vraag naar concrete begeleiding bij de zorg voor hun archieven en naar

'Bij de kunstenaars bijvoorbeeld is er een grote vraag naar concrete begeleiding bij de zorg voor hun archieven en naar best practices.'

best practices. We werken daarom proactief met jongere kunstenaars, om hen te sensibiliseren en te tonen hoe ze goed voor hun archief kunnen zorgen. Jonge kunstenaars zijn heel erg bezig met archiveren en reflectie: dingen anders presenteren, anders omgaan met de realiteit.'

Het CKV heeft een belangrijke dienstverlenende rol. In de beleidsteksten is er ook sprake van 'maatschappelijke activering'. Wat bedoelen jullie daarmee?

Evi: 'De dienstverlening en maatschappelijke activering kunnen verschillende vormen aannemen. Denk aan onderzoek stimuleren door digitalisering, archieven op de kaart zetten, archieven met elkaar linken en een netwerk zichtbaar maken. We werken ook samen met universiteiten en experts buiten het CKV. Er zijn immers al inspanningen gebeurd om archieven "naar buiten te brengen": door Archiefbank Vlaanderen bijvoorbeeld, door Packed vzw en door andere collega's.'

Jan: 'Als archivaris spreek ik vaak over "valorisatie": het archief een gezicht geven, onderzoek stimuleren, publiceren. Net zoals een museum doet met zijn collectie. De nadruk ligt bij CKV op dienstverlening, waarbij

Archief van Nicole van Goethem (1941-2000), bewaard bij de erven. Foto: CKV, 2019

we voor een aantal weloverwogen projecten die als voorbeeldcases dienen, verdiepend werken en archiefobjecten inventariseren, structureren en digitaliseren. De nalatenschap van journalist-kunstenaar Jef Lambrecht is een interessante case wat waardering betreft. Het model van *Op de museale weegschaal* geldt hier als een belangrijke inspiratiebron. Met waarderen bedoelen we vooral het inschatten van het potentieel voor onderzoek, publicatie, presentatie... Hetzelfde gebeurt bij museumcollecties trouwens. Maar in de archiefsector is dit een recente tendens.'

BOOMSTRUCTUUR?

Er zijn inderdaad parallellen tussen een museum- en archiefwerking. Het kwam al ter sprake: bij hedendaagse kunst is er een sterke link tussen het kunstwerk en het archief dat daarbij hoort. Is het daarom dat de vorige minister van Cultuur de rol van CKV toewees aan het M HKA?

Jan: 'Het M HKA pleit al meer dan tien jaar voor een geprofessionaliseerde museale werking. Vaak wordt gedacht dat musea en archieven twee verschillende zaken zijn, maar hier zijn ze onlosmakelijk verbonden. Reflectie en het documenteren van een artistieke praktijk zijn onderdelen van die artistieke praktijk en worden soms zelfs gepresenteerd als output ervan. Je zou kunnen stellen dat het archief in dat geval een deel is van het kunstwerk. Een voorbeeld: toen we een project van kunstenaar Daniël Dewaele bespraken en hij me zijn map toonde waarin hij zijn briefwisseling had samengebracht, dacht ik dit als archivaris te kunnen

onderbrengen als reeks "Briefwisseling". Ik zag al een mooie boomstructuur ontstaan (*lacht*). Maar Daniël wees me vriendelijk terecht: "Dit is het archief en tevens een kunstwerk..."

Boeiend! Of iets archief of collectie is, wordt dus vaak bepaald door de context. Er is hier duidelijk een dunne lijn tussen de museumcollectie en de archieven.

Evi: 'Het is inderdaad geen of/of verhaal, maar en/en. Het Centrum Kunstarchieven Vlaanderen opereert binnen de schoot van het M HKA. Sleutelarchieven die geschonken worden aan het M HKA worden onderdeel van de collectie van het M HKA, maar worden door het CKV beheerd. Ik coördineer de dagelijkse werking van CKV en ben tegelijk content manager van het museum. Voor tentoonstellingen en andere publieksactiviteiten werkt het CKV samen met de collega's Publiekswerking van het museum. Er is dus heel veel kruisbestuiving.

'Het documenteren van een artistieke praktijk hebben wij altijd gezien als een onderdeel van het museale onderzoek, als een grondslag voor tentoonstellingen.'

'Het documenteren van een artistieke praktijk hebben wij altijd gezien als een onderdeel van het museale onderzoek, als een grondslag voor tentoonstellingen. Bij de tentoonstelling over Jimmie Durham in 2012 bijvoorbeeld hebben we meer dan 3000 faxen van en naar hem gedigitaliseerd. De scans zijn niet publiek. Het is zoeken hoe hard je moet aanleunen bij een traditionele archivalische manier van werken die gericht is op bewaren en hoe je omgaat met een dynamische werkwijze bij ondersteuning, digitalisering, presentatie... Wij denken vanuit een specifieke

M HKA: EEN VISIE OP VISIES

M HKA toont als museum voor hedendaagse kunst zijn visie op kunst. Het vertrekt daarbij van de visie van kunstenaars die het belangrijk acht. Al wat deze kunstenaars doen en als onderdeel van hun kunstpraktijk beschouwen, is voor het museum van belang. Dat wil zeggen dat de kunstwerken bijzondere ruimte en aandacht verdienen, en dat al hun voorbereidende studies en documenten en secundaire bronnen evengoed belangrijke uitingen van hun artistieke energie zijn. Door het samenbrengen van de verschillende benaderingen die de visie van de kunstenaar uitmaken, ontstaan er clusters. Wanneer clusters worden samengebracht, ontstaan er 'ensembles'. Ensembles.org is een webtool – gebruikt door de hele organisatie – die is gericht op een duurzaam digitaal beheer van informatie en inzichten.

hedendaagse museumpraktijk. Zowel het archivalische als het museale onderzoek komt hier samen. Er is een versmelting, en er komt ook veel maatwerk bij kijken! Er is overigens een precedent voor het CKV: in 2011 werd vanuit de collectie het platform Ensembles opgezet, als katalysator voor een toekomstige archiefwerking. Daarbij beheert het M HKA een van de belangrijkste hedendaagse kunstarchieven in Vlaanderen – het ICC-archief. Het museum deed altijd al inspanningen om dit en andere kunstarchieven te vrijwaren.'

Tonia Dhaese, redacteur

Meer lezen en kijken

<https://www.facebook.com/ckvcentrum/>

<https://www.instagram.com/ckvcentrum/>

<https://www.projecttracks.be/>

Website: under construction, klaar in 2020

Archief van kunstenaar Jan Cox (1919-1980) bewaard in galerie De Zwarte Panter, Antwerpen. Met onder meer foto's, briefwisseling, familiedocumenten, schetsboeken, notities, teksten van en over de kunstenaar. Foto: CKV, 2019

Het CKV-team. V.l.n.r. Jan Stuyck, Annelien De Troij, Melanie Deboutte, Evi Bert, Jan De Vree en Chris Straetling. Foto: M HKA, Christine Clinckx, 2019

'Word functioneel verliefd op je collega!'

Alles en iedereen onder één dak in Apeldoorn

In het centrum van Apeldoorn staat een lange glazen doos. Achter die façade vind je een openbare bibliotheek, een museum en een gemeentelijk archief; de functies zijn als treinwagons aan elkaar geschakeld. Het cultuurhuis CODA (Cultuur onder dak Apeldoorn) is niet alleen een bron van inspiratie op het gebied van literatuur, kunst en erfgoed, maar ook hét voorbeeld voor de toekomst van musea en archieven. Een pittig gesprek met directeur/bestuurder Carin Reinders.

– Franklin van der Pols

Carin Reinders

Lang leek CODA een onmogelijke opdracht. De gemeente had twee musea (Historisch Museum Apeldoorn en het Van Reekum-museum), het gemeentearchief en de bibliotheek samengevoegd in één gebouw. De opdracht was: fuseren. Maar daar zat niemand op te wachten. De gemeente vroeg Carin Reinders om er een succes van te maken. Als je tegenover haar zit besef je gelijk waarom. Ze straalt energie en daadkracht uit, haar antwoorden zijn een spervuur. Het moet voor medewerkers niet gemakkelijk zijn haar tempo te volgen. Desgevraagd beaamt ze dat meteen: 'Er hangt altijd wel een lichte graad van vermoeidheid om mij heen.' Kortom, de juiste vrouw om van een lastige fusie een succes te maken.

DATA + BETEKENIS

Je kwam hier en niemand had zin om samen te werken. Was dat niet ontmoedigend?

'Nee hoor, dat vind ik juist uitdagend. Ik ben een bouwer. Als je iemand wilt hebben die op de toke past, dan moet je mij niet hebben. Ik ben altijd benieuwd hoever ik kan komen. De door de gemeente afgedwongen samenwerking was in feite een bezuiniging. Maar ik zag veel kansen, zowel inhoudelijk als organisatorisch. De middelen zijn schaarser geworden, er moet efficiënter worden gewerkt. We zijn als instellingen allemaal relatief klein, dan ligt het toch voor de hand dat je gaat samenwerken. Dat we die samenwerking niet actief hebben gezocht, dat kun je iedereen in de cultuursector terecht verwijten.'

Wat kunnen musea en archieven winnen door samen op te trekken?

Coda laat zich trots zien aan de Apeldoornaren.

niemand meer voor een traditionele tentoonstelling met klokken en lepels.'

'Er is veel belangstelling voor geschiedenis, maar niet meer in het format van voorwerpen in een vitrine. We maken nu kleine presentaties over de geschiedenis van Apeldoorn in de bibliotheek, een plek waar iedereen vrij naar binnen kan. We gaan ook expositieruimte in het archief creëren, zodat we daar ook presentaties kunnen maken. Dat doen we nu al online, maar straks dus ook fysiek.'

'Ik vind het vanzelfsprekend dat je de twee werelden van archief en museum bij elkaar brengt, zeker als het gaat over de geschiedenis van een bepaalde plek.'

'Met de meeste verhalen moet je een bezoeker van buiten Apeldoorn niet willen lastigvallen, maar wij hebben wel de taak die Apeldoornse verhalen te vertellen. Een bijkomende reden is dat het bezoek aan archieven terugloopt. Genealogisch onderzoek gebeurt steeds vaker thuis achter de computer, want we hebben inmiddels heel veel informatie gedigitaliseerd. In de toekomst ga je naar het archief voor presentaties en discussies.'

MUSEUM + BIBLIOTHEEK

Als ik je goed beluister, vind je voor een museum de samenwerking met een bibliotheek belangrijker dan met een archief?

'Zeker qua publieksbereik kan een lokaal museum meer winnen door samenwerking met een bibliotheek. Van de bevolking gaat jaarlijks 80 procent naar een bibliotheek, ongeveer 35 procent komt wel eens in een museum en slechts 5 procent in een archief.'

'Mijn boodschap is: zoek bewust de samenwerking en synergie. En dat geldt niet alleen voor kleine steden, ook grote steden kunnen veel winnen door lokaal beter samen te werken. Denk bijvoorbeeld aan Rotterdam. Men heeft het historisch museum nu verstoppt in de entree van een kantoorgebouw omdat het niet lukt om meer bezoek te genereren. Als ik daar directeur was, zou ik een afspraak maken met de directeur van de centrale bibliotheek, die trouwens binnenkort moet worden gerenoveerd. Ga samenwerken en zorg dat je onder één dak komt. De publieksstromen naar de bibliotheek zullen ervoor zorgen dat de verhalen over Rotterdam door veel meer Rotterdammers worden gehoord en gezien. Je kunt je dan als museum beter richten op verhalen die ook voor niet-Rotterdammers interessant zijn.'

'Door samenwerking krijg je meer slagkracht op personeelsgebied, maar ook inhoudelijk. Onze *bottom line* is: verhalen vertellen en daar de ervaringen van mensen aan toevoegen. En daar dan weer producten van maken, dat kan een documentaire, boek of tentoonstelling zijn. Als ik kijk naar archieven, zie ik dat archivariissen het goed ontsluiten van data de

'Dat we die samenwerking niet actief hebben gezocht, dat kun je iedereen in de cultuursector terecht verwijten.'

kern van hun werk vinden. Toegankelijkheid is belangrijk, maar we moeten aan die toegankelijke data betekenis toekennen. Musea doen dat, daarom ben ik zo blij dat die twee hier zijn samengevoegd. Inmiddels zijn er meer samenwerkingen tussen musea en archieven, maar wij waren de eerste in Nederland.'

HOOFDBEDEKKING

Een archivaris zal zeggen: 'We hebben een wettelijke taak, dat is de kern. De rest is aardigheid.'

'Klopt, maar die "aardigheid" maakt wel dat je bestaansrecht sterker wordt. Ik vind dat je moet bewijzen dat het zin heeft om een archief te hebben, om ons verleden te bewaren.'

'Bedenk wel dat we steeds minder gevoel voor het belang van geschiedenis hebben. Het vak geschiedenis op school is heel belangrijk. Het is rampzalig als je niet weet waar je vandaan komt. Om een voorbeeld te geven: tot ver na

de Tweede Wereldoorlog gingen vrouwen in Nederland niet de straat op zonder hoed of sjaaltje. Nog steeds is dat voor een deel van de vrouwen de gewoonste zaak van de wereld op zondagochtend. Het is goed dit soort dingen te weten als je praat over de hoofdbedekking van een deel van de moslima's.'

'Ik vind dat de meeste archieven te veel wachten op een vraag. Je collectie is je fundament en je bron, maar die collectie moet wel de wereld in. Musea nodigen iedereen vele malen per jaar uit om te komen kijken naar wat ze in een nieuwe vorm bij elkaar hebben gezet rond een thema of actualiteit. Ik vind het vanzelfsprekend dat je de twee werelden van archief en museum bij elkaar brengt, zeker als het gaat over de geschiedenis van een bepaalde plek, zoals een stad, een provincie, een land of meer op detailniveau een wijk of een straat.'

APELDOORNSE VERHALEN

Veel gemeentelijke musea hebben het moeilijk. Het zijn de musea van de stad, maar de inwoners bezoeken ze nauwelijks. Bijna alle musea worden vooral door toeristen bezocht, maar die zijn niet zo geïnteresseerd in de zoveelste staande klok of collectie zilveren lepels. Ben je een museum voor de stad of heb je een bredere opdracht?

'Allebei. We hebben voor nieuwkomers een presentatie gemaakt waarin je in 45 minuten te weten kunt komen hoe het DNA van Apeldoorn eruitziet: wat dit voor een stad is, wat de belangrijkste highlights zijn. Ik doe dat niet meer in het museum, want er komt

Een glijbaan in een boekenkast in Apeldoorn

Hoe bedoel je dat?

'We spraken over de rol van musea bij het vertellen van verhalen van en voor de inwoners van hun stad, maar ook over het belang van verhalen voor een breder publiek. Ik ben de eerste om toe te geven dat men te veel kijkt naar bezoekersaantallen. Maar ik ben ook een termijn lid geweest van de raad van toezicht van het Zeeuws Museum. Het is toch heel jammer dat dit museum maar 40.000 bezoekers trekt, in een regio waar jaarlijks meer dan een miljoen toeristen komen? Dat men die potentie niet benut? Door samen te werken kun je de essentiële en specifieke verhalen voor de inwoners van je stad presenteren in de bibliotheek, die ook nog eens gratis toegankelijk is. De bredere verhalen, die ook voor mensen van buiten interessant zijn, kun je dan groot in je museum presenteren.'

DRIEDIMENSIONAAL ARCHIEF

Nog een actueel thema: welke collecties bewaren we op welke plek? De directeur van Museum Breda vindt dat zijn museum te veel een vergaarbak is geworden van historische voorwerpen die hij nooit zal tentoonstellen: ze hebben alleen documentatiewaarde. Denk aan de tafel waaraan het college van burgemeester en wethouders veertig jaar heeft vergaderd. Hij wil voor dit soort voorwerpen een driedimensionaal archief creëren.

'Als museumdirecteur begrijp ik dat wel, maar wij zouden die tafel hier heel graag tonen in de bibliotheek. Want voor de inwoners van de gemeente kan hij wel emotionele waarde krijgen. Laat ze aan die tafel zitten! Wij zouden een leuke informatieve setting maken met geluid van tien spannende momenten in gemeenteraadsvergaderingen. We hebben die geluidsopnames gewoon in ons archief.'

'Het idee van een driedimensionaal archief is interessant. De CODA-archieven, de archieven en museale historische collecties zijn samen letterlijk het geheugen van Apeldoorn, een vanzelfsprekende combinatie van kennis, herinneringen, beelden en objecten. Het verleden is niet plat maar ten minste driedimensionaal.' 'Wij hebben het Sparta-archief. In de jaren

zestig was Sparta het meest verkochte bromfietsermerk in Nederland. De fabriek stond in Apeldoorn. In onze collecties hebben we documenten, maar ook modellen en motoren. Een tijdje geleden hebben we hiermee een prachtige tentoonstelling gemaakt ter ere van het honderdjarig bestaan. Als je archief bent dan neem je geen brommers aan, maar houd je het bij papier dat je digitaliseert. Door onze combinatie van museum en archief konden we iets bijzonders maken.'

BESCHAMEND

Wat zijn jouw tips voor musea, bibliotheken en archieven die nadenken over samenwerking?

'Wacht niet tot het je wordt opgedragen. Ga de samenwerking actief en met open vizier aan. De ander lijkt op het eerste gezicht zo anders in doelstelling en te behalen resultaten. Maar als je nieuwsgierig kijkt naar die ander, dan valt er veel te winnen, met name uit het oogpunt van cultuuroverdracht.'

'Het is ook belangrijk om te benadrukken dat je er samen bent voor het publiek. Benoem het belang van het maatschappelijk rendement, daar doen we het voor.'

'Toen ik begon bij de gemeente Almelo als docent beeldende vorming, hadden we ook nog twee docenten muziek en twee docenten drama. Dat is allemaal wegbezuinigd, al die vakkrachten zijn er niet meer. Als je nu de pech hebt als kind op de verkeerde school te zitten, dan kom je niet in de schouwburg of een museum. Dan heb je geen kunstzinnige vorming in je basispakket. Dat vind ik beschamend in een rijk land als Nederland.'

'Gelukkig kan iedereen zich gratis inschrijven bij de bibliotheek. Door die bibliotheekfunctie komen mensen uit alle sociale lagen en van

alle leeftijden naar CODA, dus ook naar het museum en het archief.'

'We hebben in ons gebouw een boekenbuis naar de jeugdafdeling, een glijbaan verstopt in een boekenkast. Als je die neemt kom je een verdieping lager uit in een andere wereld. Een Veluws landschap met schapen, maar ook met een archeologische vondst en veel kinderboeken. Als ik al die blije kindergezichten zie, dan weet ik weer dat hun avontuur ook ons avontuur is.'

Hoe ga je in zo'n fusie om met je personeel?

'Net als het publiek moet je ze verleiden, ze meenemen in je dromen. Probeer vanaf de eerste dag het personeel van de verschillende instellingen door elkaar te mengen. Nodig ze uit om op verkenning te gaan. Ga met elkaar in gesprek, word functioneel verliefd op je collega. Benoem waar jij blij van wordt, waardoor je elke dag met plezier naar je werk gaat.'

Het is ook belangrijk om te benadrukken dat je er samen bent voor het publiek. Benoem het belang van het maatschappelijk rendement, daar doen we het voor.'

APELDOORN BOFT

Wat is de grootste valkuil?

'Musea, archieven en bibliotheken zijn als appels en peren. Het is allemaal fruit, maar er zijn ook verschillen. Museum mensen vinden zichzelf soms een ander "ras" dan archief mensen en vanzelfsprekend andersom ook. Je moet die verschillen herkennen en erkennen. Maar je moet er niet in blijven hangen. De meeste mensen willen niet veranderen, je moet dus vasthoudend blijven en een lange adem hebben.'

'Onze fusie was afgedwongen, niemand wilde het. Het was in het begin niet makkelijk, maar als ik nu na bijna tien jaar terugkijk, dan vind ik het geslaagd. Ik zou het zo weer doen, we zijn er gezamenlijk beter door geworden. Je boft als je in Apeldoorn woont. Je krijgt hier vanuit meerdere perspectieven informatie en inspiratie.'

Wil de echte millennial opstaan?

In juni van dit jaar organiseerde Night Shift een avond met de werktitel 'Hippe dingen voor millennials'. Veel musea vinden dat ze iets met millennials moeten. En de organisatie van Night Shift, een maandelijks debatavond voor de culturele sector, vond dat zij dáár dan weer iets mee moesten. Ik ben een millennial. En ik werk in een museum. Ik stelde enthousiast voor om een van de sprekers te zijn. Ik ben immers dubbel-expert. Aan mijn kennis over musea twijfelde ik niet. Maar wat wist ik eigenlijk over millennials? – Merel van der Vaart

HELP!

Iets meer dan een jaar geleden bezocht ik een museumevenement speciaal voor millennials. Het Golden Hour: een concert in een museum. Op de vroege zondagavond. Ik vond dat een beetje een onhandig tijdstip en had geen idee wie de artiest, Sevn Alias, was. Maar ik hou van musea én ik ben een millennial, dus ik reserveerde een kaartje. Ik deed vooronderzoek en luisterde naar de muziek van Sevn Alias. Sommige teksten snapte ik niet. Ik vroeg mijn neef Anouar om tips. Anouar is negen jaar jonger dan ik. Onze moeders zijn zussen. Mijn vader komt van de Veluwe, de zijne uit Marokko. Ik groeide op in een klein dorpje, Anouar voornamelijk in Amsterdam Nieuw West. Kortom, hij snapt dingen waar ik totaal niets van begrijp. Ik appte hem: 'Ik ga naar een concert van Sevn Alias vanavond. Wat kan ik verwachten? Help!'

GOUDVIS

Tijdens het concert was ik omringd door voornamelijk witte, 'oude' millennials. 'Hoe doet-ie het?' appte mijn neef. 'Hij zei dat ie "heel eerlijk" het "heel gezellig" vond. Hij noemt ons steeds "dames en heren";

antwoordde ik. Mijn neef: 'Hahahaha, "ik zeg je eerlijk..." Die reactie deed me vermoeden dat hier misschien sprake was van een vorm van sarcasme die het publiek niet machtig was. Als ik die avond iets leerde, was het dat de ene millennial de andere niet is. Eigenlijk weet ik helemaal niet wat millennials zijn. We zijn geboren

Millennials zijn de maatschappij. Of ten minste een groot deel ervan. Behandel een kwart van de bevolking, een hele generatie, dan ook niet als doelgroep.

tussen 2000 en 1980, zijn vaak de kinderen van babyboomers, nemen ongeveer een kwart van de Nederlandse bevolking in en komen in alle soorten en maten. Wij, millennials, zijn verwend, maar we zijn ook de eerste generatie na de Tweede Wereldoorlog van wie de welvaart die van hun ouders niet zal overstijgen. We hebben een aandachtsspanne nog korter dan die van een goudvis, maar zijn opgegroeid met Harry Potter-boeken en zijn de uitvinders van het bingewatchen. #netflixandchill.

SLECHT IDEE

Motivation geeft tips voor het betrekken van millennials bij je museum:

- vertel een eerlijk, geloofwaardig verhaal: authenticiteit is key;
- wees relevant. Heb een heldere visie;
- stimuleer interactie: zoek actieve verbinding, ga in gesprek of daag uit;
- maak het zo makkelijk: niet laagdrempelig, wel toegankelijk;
- zet *peer-to-peer* en *user-generated content* in.

Toon mij een doelgroep voor wie deze tips niet gelden... Om maar te zeggen: millennials zijn de maatschappij. Of ten minste een groot deel ervan. Behandel een kwart van de bevolking, een hele generatie, dan ook niet als doelgroep. Dat is echt een heel erg slecht idee, er zijn te veel verschillen. Om met de woorden van mijn wijze neef Anouar te spreken: 'Ik denk dat veelzijdigheid en diversiteit juist kenmerken zijn van millennials. Met natuurlijk hele uiteenlopende interesses.'

Musea moeten niet flirten met millennials, maar ze serieus nemen. Musea moeten verhalen vertellen voor én over mensen die geen rijke witte mannen zijn. Ze moeten de kunsthistorische canon bevragen. Ze moeten een werkcultuur creëren die inclusiever, toegankelijker en beter betaald is. Dan komen die millennials wel. Dat beloof ik je.

Merel van der Vaart, millennial en eigenaar van adviesbureau Muse – Mensen & Musea

Een variant van deze column werd uitgesproken tijdens Night Shift op 20 juni 2019. Meer informatie over deze maandelijks debatavond vind je op www.nightshift010.nl

Feestelijke opening van het Migratiemuseum.
Foto: Fons Bus

'Het moet tóch'

Over het Migratiemuseum Heerlen: hoe niet bang te zijn

Door haar enorme betrokkenheid is het Milena Mulders gelukt het tijdelijke Migratiemuseum in Heerlen tot een plek van dialoog te maken tussen Limburgers, voormalige mijnwerkers met en zonder migratieachtergrond, en hun (klein)kinderen. Waar ligt de grens tussen persoonlijke inzet en de verantwoordelijkheid van erfgoedinstellingen? 'Ik voel mij wel een soort activist.' – Mirjam Schaap

Ik ben geen historicus, ik ben geen migratie-expert en ik ben officieel ook geen erfgoed-professional. Ik heb journalistiek gestudeerd en ik doe dingen waarvan ik denk dat ze moeten gebeuren. Ik vind het belangrijk om dat duidelijk te maken.' Mulders omschrijft zichzelf als een ervaringsdeskundige. Dochter van een Nederlandse – 'nee, Limburgse, in de eerste plaats Limburgse' – vader en een eerst Joegoslavische en daarna Sloveense moeder. Haar grootouders emigreerden in de jaren twintig naar Nederland, waar haar opa in de mijnen werkte. Nadat de buitenlanders in de jaren dertig als eersten ontslagen werden, werden ze teruggestuurd naar Slovenië. In de jaren vijftig keerde haar oma terug naar Nederland met haar 15-jarige dochter, Mulders' moeder.

HERKENNING

Vanuit het project Culturele Spoorzoekers begon Mulders in 2004 haar onderzoek naar de geschiedenis van de Sloveense gemeenschap in Nederland. 'Dat project was een samenwerking van het Centrum voor de Geschiedenis van Migranten, het IISG en migrantenorganisaties. Ik kwam daar bij toeval terecht, al was ik toen wel al bezig met het idee iets met mijn afkomst te doen. In eerste instantie wilde ik een film maken, maar ik ben helemaal geen filmmaker en dat bleek nog best ingewikkeld. Bij Culturele Spoorzoekers kwam ik samen met andere jongeren uit voormalig Joegoslavië en jongeren uit Spanje en Italië terecht in de groep Zuid-Europeanen. Dat werkte wel én totaal niet. Het was extreem explosief, maar ik voelde mij er

heel erg thuis. Het was een totale *eye opener*. Ik herkende iets in de heftigheid, de manier van communiceren, emotie, warmte en karakter. Alles eigenlijk.' Mulders heeft in het kader van dat project heel veel verhalen en foto's verzameld voor het Historisch Beeldarchief Migranten (www.iisg.nl/hbm/zuideuropeanen/mulders.php). In 2009 publiceerde ze haar onderzoek, dat zij uitvoerde onder begeleiding van Annemarie Cottaar, Wim Willems en Jan Lucassen, in een boek getiteld: *Met de buik het brood achterna. Mijn Sloveense geschiedenis*.

OPLETTEND

Een van de belangrijkste dingen die Mulders van dit project heeft geleerd, is dat het doorbreken van het oppervlakkige verhaal, het aanbrengen van meer perspectieven, tijd vraagt. 'Als je niet de tijd krijgt om iets te onderzoeken krijg je alleen de clichéverhalen, en dat is bij

'Iedereen zei: "Ja maar, Milena, dat kan toch niet?" En dan zei ik: "Nee dat klopt, maar het moet tóch."

migratie vaak het geval. Over Slovenen bijvoorbeeld dat ze allemaal katholiek zijn, dat ze leuk kunnen dansen en zingen, geen problemen maken en hard werken. Inmiddels weet ik dat er ook een andere kant van het verhaal is. Er waren Sloveense communisten actief die contacten onderhielden met de CPN; er werd

na de Tweede Wereldoorlog flink druk uitgeoefend door het communistische vaderland. Mensen werden overgehaald om terug te keren. Slovenen in Nederland waren pro-Duits in de oorlog. Niet allemaal natuurlijk, maar wel een groot deel. Slovenen pleegden ook verzetsdaden.' Uiteindelijk beweegt Mulders zich, in haar woorden, als een journalist door het erfgoedveld. 'Ik ben wel heel – nieuwsgierig vind ik iets te negatief – oplettend. Ik signaleer, heb een soort gevoeligheid of talent om tussen de regels door te lezen en wil dan dingen weten. En dan ga ik eropaf.'

UNIQUE SELLING POINT

Het Migratiemuseum was een tijdelijk museum in Heerlen dat op 31 mei 2019 zijn deuren sloot. Het was bedoeld voor drie maanden, maar dat werd wegens succes verlengd naar zes maanden. Het idee kwam voort uit een behoefte vanuit de Sloveense gemeenschap. 'Een van de oude Slovenen belde mij op, helemaal in paniek. Ze had klederdrachten en koffers vol spullen boven op zolder en ze moest haar huis uit. Ik ben bij haar op bezoek geweest. Ze woonde in Kerkrade, in een prachtig huisje in een kolonie – met de klemtoon op de ie. Dat is een wijk waar vroeger mijnwerkers woonden.

'Toen ik merkte dat het museum de functie ging vervullen van plek van dialoog, heb ik mijn focus verlegd.'

Zij woonde daar al haar hele leven. En daarvoor haar ouders. Dat huis was hét migratiemuseum. Ik voelde mij verantwoordelijk voor dat verhaal, voor die spullen, voor alles. Toen ben ik het idee van een migratiemuseum, in dat huis, gaan droppen. Bij de politiek en bij de uiteindelijke partners. Iedereen zei: "Ja maar, Milena,

Milena (met microfoon) via een vrijwilligster in gesprek met bezoekers tijdens een Marokkaanse middag. Foto: Fons Bus

dat kan toch niet?" En dan zei ik: "Nee dat klopt, maar het moet tóch." Ik snap dat het allemaal heel moeilijk is, maar er móet iets gebeuren. Dat museum moet er komen. We hebben nu al zo lang geprobeerd om het onderwerp migratie op de kaart te krijgen. Zo'n stad als Heerlen is constant bezig met uitvinden wat hun unieke waarde is. De gemengde afkomst: dat is het unique selling point: het feit dat de samenleving hier gevormd en opgebouwd is door mensen van buiten.'

NIEMAND HIER IS VAN HIER

Een belangrijk uitgangspunt bij het Migratiemuseum was de link naar de actualiteit. 'Limburg staat in de rest van het land bekend als de meest xenofobe provincie van het land: hier stemmen de meeste mensen PVV en Forum voor Democratie. Ik weet trouwens

niet of het één een uitvloeisel is van het ander of juist andersom. Ik wilde mensen herinneren aan waar ze vandaan komen, aan onze gedeelde geschiedenis, zodat ze zich vanuit dat besef bewust worden van de samenleving waarin we nu leven. Voor de opening had ik een filosoof gevraagd om een toespraak te houden. Hij begon met de woorden: "Niemand hier is van hier." Een soort bom was dat. Er liepen mensen weg. Mensen raakten geëmotioneerd en dat was *spot on* voor mij. Je wilt ervoor waken dat we weer vervallen in gezellig dansen met elkaar. Dat gebeurt wel en is belangrijk, maar het gaat ook over iets anders.'

NIET BANG ZIJN

Het kunstwerk *Niet bang zijn* van Thierry van Raaij speelde in het museum een cruciale rol. 'Angst verbindt. Angst verbindt het verleden met het nu en de toekomst. Mensen zijn over het algemeen altijd bang voor vreemd en anders. Maar je kunt er ook voor kiezen om niet bang te zijn. Het kunstwerk was altijd het haakje om het over het nu te hebben. Ik heb nooit alleen maar een historische tentoonstelling willen maken, maar ook een actuele. We hebben bijvoorbeeld videoportretten laten zien van nieuwkomers, we hadden een fototentoonstelling van kinderen en vaders uit het AZC, en ook een presentatie over de hoofddoek in historisch perspectief. Daar hoefde je niet naar te kijken, maar iedereen deed het toch. De link met het verleden kon je zelf maken. Het kunstwerk was de link. We hadden heel veel ruimte gelaten, heel veel leegte. Dat vond ik spannend. Ik merkte dat bezoekers en deelnemers erg moesten wennen aan deze aanpak. Het was allemaal nog best braaf.'

Het kunstwerk 'Niet bang zijn' van Thierry van Raaij speelde in het museum een cruciale rol. Foto: Justin Livesey

'Ik denk dat, als we daar langer hadden gezeten, we een scherp debat hadden kunnen voeren met elkaar, met als insteek: je hoeft

Gaandeweg werd het Migratiemuseum steeds meer een plek van dialoog. Foto: Justin Livesey

het niet eens te worden, maar laten we eens kijken hoever we komen. Bezoekers hebben die ruimte gevoeld. Het maakte dat ze voorzichtig begonnen te praten, iets dat men dus niet echt gewend was. Toen ik merkte dat het museum de functie ging vervullen van plek van dialoog, heb ik mijn focus verlegd van het verzamelen van foto's en objecten naar die dialoog: omdat dat op dat moment nodig was. Soms moet je radicaal besluiten om af te wijken van je plan als dat nodig is. Er is uiteindelijk ongelooflijk veel gepraat, er zijn vooral herinneringen opgehaald aan samenleven in die tijd. Dat heeft bij velen een zaadje geplant in het denken over wat er nu in de samenleving gaande is.'

MISSIE

Voor het verzamelde materiaal zoekt Mulders nog een goed onderkomen. Het liefst wil ze dat alles goed wordt ontsloten en als één collectie bij elkaar blijft, die vervolgens weer gelinkt kan worden aan andere archieven. 'De partners met wie ik heb gewerkt, zijn wel geïnteresseerd in het materiaal. Het Mijnmuseum zou graag de foto's hebben. Goed plan, maar wel onder voorwaarden: dat het materiaal wordt ontsloten. Ik heb een missie, hè. Ook het IISG heeft aangegeven het materiaal zolang te willen bewaren. Aan de ene kant merk je dat erfgoedinstellingen steeds meer moeten werken met mensen zoals ik, die op projectbasis dit soort dingen uit de grond stampen. Vaak levert dat relevante resultaten op, omdat ik dingen kan die archieven vaak niet kunnen – het loskrijgen van persoonlijke/intieme verhalen en foto's, een netwerk

bouwen. Aan de andere kant word je altijd gedwongen om je begroting zo laag mogelijk te houden. Dus bekibbel je op je uren en je uurprijs, met als resultaat dat het gewerkte aantal uren totaal niet in verhouding staat tot de begroting. Omdat ik zo'n project graag wil doen en men dat ook weet, durft men te

'Nu zouden we moeten doorpakken op die Marokkaanse groep die zich voor het eerst echt gerepresenteerd zag.'

zeggen: je moet er zelf in willen investeren, jij wilt dit graag. Vanuit instellingen is er vaak heel weinig praktische hulp om een project in goede banen te leiden. Ik had bijvoorbeeld geen goede apparatuur om foto's kwalitatief te scannen. Dan zoek je zelf naar goedkope oplossingen, maar die zijn niet duurzaam.'

DOORPAKKEN

'Het Migratiemuseum was er veel te kort. Nu zouden we moeten doorpakken op die Marokkaanse groep die zich voor het eerst echt gerepresenteerd zag en die heel graag wil dat ik langskom om hun verhaal op te tekenen. Ik zou dat graag doen, maar het probleem van projectmatig werken is dat je daarna weer geld meer en als zzp'er én moeder van een zoon kan ik me weinig onbetaalde klussen permitteren. Ik kan en wil niet als vrijwilliger bij mensen

op bezoek blijven gaan om hun verhaal op te tekenen, terwijl dat voor archieven zulk belangrijk werk is. En vervolgens heb ik dat materiaal en moet ik ermee gaan leuren. Ik voel me wel een soort activist.'

Mulders heeft alweer volop plannen voor een nieuw project in samenwerking met het Limburgs Museum, dat zich richt op hedendaagse arbeidsmigranten. Naar Slovenië is ze voorlopig voor het laatst op vakantie geweest. 'Op de een of andere manier heeft men daar nog steeds het idee: jij bent weggegaan. Terwijl ik natuurlijk nooit ben weggegaan, ik ben in Nederland geboren. Dat is een beetje de verhouding. Wij gaan daarnaartoe, maar niemand komt naar ons. Het is tijd geworden om het te laten gaan.'

Het Migratiemuseum Heerlen was een partnerschap met het Nederlands Mijnmuseum en Continium Discovery Center en is financieel mogelijk gemaakt door het Mondriaan Fonds, VSBfonds, BNG Cultuurfonds, Gemeente Heerlen, Provincie Limburg en Bewoners maken Parkstad. Het Migratiemuseum is gesloten en alleen nog te bezoeken via migratiemuseumheerlen.nl en www.facebook.com/migratiemuseumheerlen.

Mirjam Schaap, redacteur van *Archiefblad*, medewerker actieve acquisitie en ontsluiting (digitale) particuliere archieven bij het Stadsarchief Amsterdam

Van elkaar leren

Rijksmuseum Boerhaave en WeekendKlas van JES Rijnland versterken elkaar

Stichting Jeugd en Samenleving Rijnland en Rijksmuseum Boerhaave werken samen aan het vergroten van kansen voor jongeren op het gebied van algemene, culturele en sociaal-economische ontwikkeling. Dit gebeurt sinds september 2018 in de vorm van WeekendKlas. – Vera Weterings

WeekendKlas is een tweejarig programma waarin ambitieuze en nieuwsgierige leerlingen van 10 tot 12 jaar op de zondag kennismaken met een keur aan beroepen. Tijdens het programma organiseren JES Rijnland en Rijksmuseum Boerhaave samen gastlessen, workshops, rondleidingen en een familiedag. Kinderen leren waar ze goed in zijn en wat ze leuk vinden. Zo verbreden ze hun toekomstperspectief en versterken ze hun sociaal netwerk. De Weekendklas bestaat uit leerlingen van diverse scholen. Zeynep Uslu, jaarcoördinator WeekendKlas: 'Het is altijd erg leuk om te zien hoe ze een groep vormen. Ze kennen elkaar niet maar worden al snel een eenheid waarin ze echt samenwerken, van elkaar leren en elkaar helpen.'

INCLUSIVITEIT

De kinderen kunnen met hun Vriendenpas ook op eigen gelegenheid en samen met iemand kosteloos het museum bezoeken. Amito Haarhuis, directeur Rijksmuseum Boerhaave: 'Door deze samenwerking vergroten

we de mogelijkheden voor kinderen voor wie een museumbezoek allesbehalve vanzelfsprekend is.' Zo probeert het museum zo inclusief mogelijk te zijn: door het verbreden van de achtergrond van zijn bezoekers.

KENNIS VERRIJKEN

In het museum kunnen de kinderen aan de slag met educatieve spellen en *interactives* op vooral medisch en technisch gebied. Directeur Carolien de Groot van JES Rijnland: 'We zijn ongelofelijk blij dat Rijksmuseum Boerhaave zo gastvrij is dat zij hun kennis schatten met onze kinderen willen delen.' Ook zijn er plannen om de ervaringen en ideeën van de kinderen te gebruiken om de educatieve programma's en het bijbehorende erfgoed op het vlak van meertaligheid verder te ontwikkelen. Om de twee jaar gaat een nieuwe lichting WeekendKlas van start, waardoor de inspanning ook een duurzaam resultaat heeft.

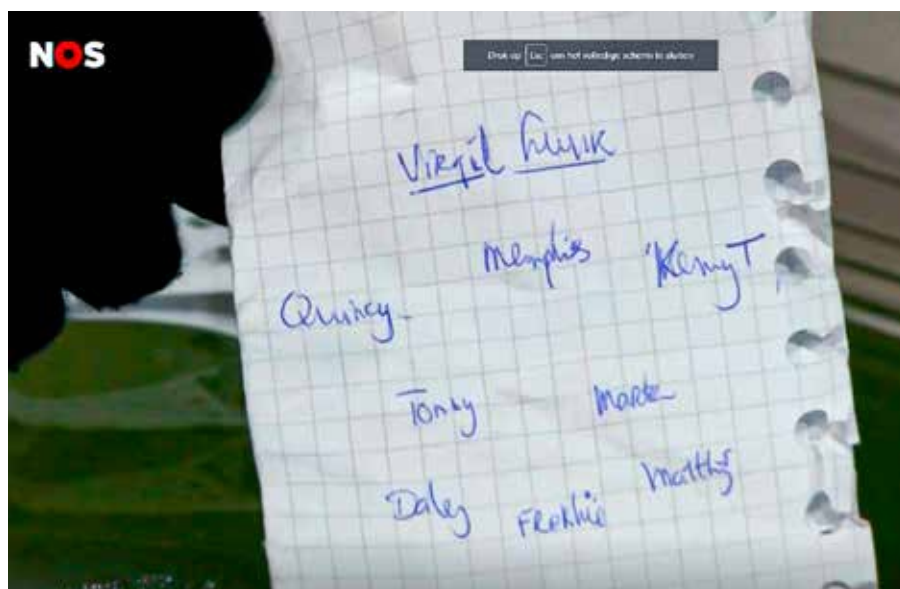
Vera Weterings, redacteur

Het kladje van Koeman

Een verkenning van de symbolische waarde van archiefstukken

In musea vind je vaak documenten die hun bestaan zijn begonnen als prozaïsch archiefstuk, opgemaakt door de administratie van een of ander bestuursorgaan. Toch hebben ze de stap gemaakt naar piekfijne vitrines in fraaie museale opstellingen, waar voorbijschuifelende museumbezoekers ze bewonderen. Niet zelden hebben deze archiefstukken hun promotie te danken aan grote gebeurtenissen die zij symboliseren. Hoe zit dat precies met die link tussen archiefstukken en musea? – Wouter van Dijk

Het 'Briefje van Lodeweges' of 'Kladje van Koeman' (Bron: www.nos.nl).

Op 19 november 2018 speelde het Nederlands voetbalelftal gelijk tegen de aloude *Angstgegner* Duitsland. Hierdoor drong Nederland door tot de finalepoule van de Nations League. Dat leek tijdens de wedstrijd lange tijd onwaarschijnlijk. Duitsland stond met 2-0 voor, totdat zo'n vijf minuten voor het einde van de wedstrijd vrijwel uit het niets de 2-1 werd binnengeschoten en heel Nederland nieuwe hoop kreeg. Coach Ronald Koeman kreeg toen van assistent Dwight Lodeweges een briefje aangereikt met tactische aanwijzingen om toch nog een gelijkspel voor de poorten van de hel weg te slepen. De belangrijkste aanwijzing op het papiertje was dat centrale verdediger Van Dijk de resterende minuten moest gaan fungeren als centrumaanvaller, hetgeen ook gebeurde. In de laatste minuut van de wedstrijd schoot uitgerekend Van Dijk de gelijkmaker tegen de touwen. Heel Nederland verkeerde vervolgens in euforie. Eindelijk had men de Duitsers een koekje van eigen deeg gegeven door in de laatste minuten van de wedstrijd toe te slaan.

Het fameuze briefje-met-aanwijzingen werd in de feestvreugde vervolgens even vergeten. Niet voor lang: al snel deed het verhaal de ronde dat de goede afloop te danken was aan dit bijzondere document. Op social media werd direct na de wedstrijd opgeroepen dit briefje in een museum te plaatsen, en ook op televisie en nieuwswebsites had iedereen alleen nog aandacht voor het plotsklaps beroemde 'briefje van Koeman'. Er werd onder andere opgeroepen het briefje in te lijsten en ter inspiratie aan de kleedkamerwand te hangen, of het per direct tot museumstuk te maken. Ook waren er al verwijzingen naar een potentiële aflevering van *Andere Tijden Sport* in 2038 over 'het briefje'.

IN DE VUILNISBAK

Waarom deze anekdote? Vanuit archivistisch perspectief had het briefje direct nadat Van Dijk en zijn teamgenoten kennis hadden genomen van de inhoud, vernietigd kunnen worden. Dat is in feite ook wat gebeurde: na het gezien te hebben gooide Van Dijk het briefje weg. Het werd niet letterlijk vernietigd, omdat het op dat

moment praktischer was het eenvoudig weg te gooien. Maar doordat Nederland vervolgens de gelijkmaker scoorde die voortkwam uit de tactische wijziging in het briefje, kreeg dat opeens een enorme waarde toegekend. Men ging het zoeken terwijl het inhoudelijk van geen enkel belang meer was. Het briefje had een symbolische waarde gekregen, die nog weinig met zijn functie van informatieoverdracht te maken had. Beeld je in wat er met het briefje gebeurd was als de 2-2 niet was gescoord. Waarschijnlijk niets. Dan had het op het veld gelegen totdat een terreinknecht het misschien de volgende dag in de vuilnisbak had gegooid. Juist vanwege de gebeurtenissen ná het maken en functioneren van het document, kreeg het record met terugwerkende kracht een extra waarde. De symbolische waarde van een overwinning op Duitsland, de eeuwige Nemesis. Het is deze waarde, die ik in navolging van archivaris

Een archiefstuk kan ook een symboolwaarde hebben, die sterk verbonden is met de betekenis die een groep mensen eraan geeft. Deze waarde kan zo sterk zijn dat men het stuk in een museum plaatst.

James O'Toole als 'symbolisch' beschouw, die ik in dit artikel onder de aandacht wil brengen en die in veel gevallen nauw samenhangt met wat je ook wel de 'museumwaarde' van een archiefstuk zou kunnen noemen. Wat maakt een archiefstuk museumwaardig? Waarom wordt het ene document in een vitrine tentoongesteld en het andere niet?

PLAKKAAT WORDT PRONKSTUK

In het denken over archieven krijgen archiefstukken verschillende gebruiksfuncties toegekend: bij verantwoording voor handelen, als bewijsstukken, als informatieve stukken voor historisch onderzoek. Een archiefstuk

Book of Kells, folio 8r (Source www.digitalcollections.tcd.ie)

kan ook een symboolwaarde hebben, die sterk verbonden is met de betekenis die een groep mensen eraan geeft. Deze waarde kan zo sterk zijn dat men het stuk in een museum plaatst. Deze functie komt niet in de plaats van andere functies of waarden, maar is eerder complementair. Het is als het ware een extra laag. Een archiefstuk kan zo'n functie of waarde ook pas eeuwen later krijgen, zoals in het geval van het Plakkaat van Verlatinghe, dat na een eeuwenlang sluimerend bestaan vorig jaar in een landelijke verkiezing werd gekozen tot 'Pronkstuk van Nederland'. Het werd in de aanloop daarnaartoe gebombardeerd tot 'geboortebewijs' van ons land en er werden allerlei hedendaagse waarden en verworvenheden aan opgehangen. Recent werd zelfs in de Tweede Kamer opgeroepen deze belangrijke documenten permanent tentoon te stellen, overigens voorbijgaand aan het feit dat ze al jaren publiek toegankelijk zijn in een speciale opstelling in het Nationaal Archief. De symboolfunctie kan ook al al enkele jaren na de vervaardiging van het bewuste archiefstuk duidelijk worden, of zelfs enkele minuten of uren later, zoals in het geval van het 'briefje van Lodeweges'.

Het fenomeen waarbij archiefstukken symbool staan voor iets groters is van alle tijden. Er zijn tal van voorbeelden uit de geschiedenis én de huidige tijd waarin het archiefstuk in kwestie een belangrijke symbolische waarde heeft, die soms de administratieve of in-

Uniciteit is een van de factoren die ervoor zorgt dat de samenleving een grotere waarde toekent aan het stuk in kwestie. Schaarste zorgt immers voor waardevermeerdering.

formatieve waarde ruimschoots overstijgt. Sommige archiefstukken zijn zelfs louter gemaakt vanwege hun symbolische functie. Denk aan prachtige middeleeuwse evangeliën of vroegmoderne archiefinventarissen die vorsten aangeboden kregen. Toch wordt deze symbolische functie van records snel over het

hoofd gezien. Dit artikel wil bijdragen aan de bewustwording van deze potentiële waarde van archiefstukken. Voor het creëren van een completer beeld van de gehele context waarin we over het maken, gebruiken en bestaan van archieven nadenken is dit van belang. Natuurlijk zijn er nog veel meer redenen om archiefstukken in musea te tonen, een louter historisch-informatieve bijvoorbeeld, die soms samengaat in een stuk dat ook een sterke symbolische zeggingskracht heeft, zoals het Plakkaat Hier leggen we de nadruk op de symboolwaarde die stukken kunnen hebben.

EINSTEIN

De symbolische waarde van archiefdocumenten wordt vaak achteraf toegekend, vanwege latere gebeurtenissen of acties van een persoon in het geval van persoonlijke documenten. Het belang van deze acties wordt dan (deels) verbonden met het archiefstuk in kwestie, met terugwerkende kracht. Bijna als een soort seculier relikwie. Een eigentijds voorbeeld is een onlangs (2018) geveilde brief van Albert Einstein, die 2,6 miljoen euro opbracht. Bijna de gehele waarde komt voort uit het feit dat de brief is geschreven door Einstein; de inhoud van de brief is er grotendeels ondergeschikt aan. De waardetoekenning heeft te maken met zowel de authenticiteit als de herkomst van het betreffende archiefstuk, maar het gaat verder dan dat, omdat het niet langer gaat over de inhoud en het praktische gebruik van het archiefstuk, wel over wat het symboliseert, iets groters. Alle waarde en betekenis die de wetenschapper Einstein voor de wetenschap heeft gehad ligt samengebonden in die brief van zijn hand, zo lijkt het. Uniciteit is een van de factoren die ervoor zorgt dat de samenleving een grotere waarde toekent aan het stuk in kwestie. Schaarste zorgt immers voor waardevermeerdering.

Het Plakkaat van Verlatinghe uit 1581, een nieuw pronkstuk van Nederland. Foto Jan Zweerts

Book of Kells

INTERACTIE

De symbolische waarde van archieven is altijd door mensen aan objecten toegeschreven en komt dus voort uit sociale opvattingen. Op verschillende tijdstippen kunnen verschillende waarden aan archiefstukken worden gekoppeld. Ze ontleen hun waarde aan de interactie met hun gebruikers en beheerders, met de resulterende 'community of records', zoals professor Jeannette Bastian het noemt. Archiefstukken kunnen niet bestaan zonder de mensen die er betekenis aan geven. Dat is duidelijk in de publicaties over sommige archiefstukken die algemeen van grote symbolische waarde bevonden worden. Voor Nederland is een voorbeeld *Erfgoed. De Nederlandse geschiedenis in 100 documenten* (Amsterdam 2005). In deze boeken worden documenten niet zozeer vanwege hun inhoud

gepresenteerd, maar vanwege de symbolische waarde die ze kregen in de loop van de geschiedenis. Dit zijn archiefstukken die de 'community of records', de Nederlandse samenleving in het geval van het Plakkaat van Verlatinghe, in haar collectieve geheugen heeft opgenomen. Het document waarin de Vrede van Munster (1648) is vastgelegd is een ander voorbeeld.

Deze 'community of records' vertoont overeenkomsten met de 'imagined communities' die Benedict Anderson al in 1983 beschreef. Mensen hebben een gedeelde identiteit nodig om betekenis te geven aan hun gemeenschap-

Gedeeld verleden, heden én toekomst kunnen samenkomen in een archiefstuk, wat dan symbolisch veel meer kan betekenen dan de inhoud ooit kan suggereren.

pelijke verleden, heden en toekomst. Deze collectieve identiteit is deels afgeleid van hun geschiedenis, archieven en gedeelde ervaringen in het heden. De archivistische denker Terry Cook beschrijft dit als een 'proces van geheugenvorming en identiteitsvorming'. Hier komt ook het 'briefje van Koeman' weer om de hoek kijken. De collectieve geschiedenis van voetbalwedstrijden van Nederland tegen Duitsland versterkt de symboliek in het betreffende briefje, dat op zijn beurt de gedeelde ervaringen en identiteit van Nederlandse voetbalfans symboliseert. Ondanks, maar in wezen juist vanwege het feit, dat de symbolische betekenis van het kladje pas achteraf

werd toegekend omdat het briefje de overwinning leek te hebben geïnitieerd.

VAN KRABBEL NAAR SAMENHANG

Naar mijn mening kunnen archivariissen zelf niet ontsnappen aan dit proces van gemeenschapsvorming. Archiefprofessionals maken deel uit van de ingebeelde gemeenschap van hun werkgebied. Daarom kunnen ze bij de keuzes voor de digitalisering van bepaalde archieven terugkijken op exact dezelfde lijn van gedeelde identiteit en symbolische waardetoekenning als bij historisch geïnteresseerde burgers. Zoals archiefwetenschapper Eric Ketelaar het beschrijft: 'Het gemeenschappelijke verleden, behouden en doorgegeven door de tijd tot in het heden, is wat continuïteit, cohesie en samenhang aan een gemeenschap geeft.' Het hebben van een gemeenschappelijk verleden biedt legitimiteit en solidariteit, concludeerde historicus en bijzonder hoogleraar J.P. Sigmond in 1998. En niet alleen een gedeeld verleden vervult die functie. Ook gedeelde ervaringen in het heden zorgen voor meer samenhang in een gemeenschap, zoals de enorme aandacht voor de krabbel van Koeman laat zien. Gedeeld verleden, heden én toekomst kunnen samenkomen in een archiefstuk, wat dan symbolisch veel meer kan betekenen dan de inhoud ooit kan suggereren.

En dat briefje van Lodeweges, waarmee dit verhaal begon? Dat werd ingelijst en geveild voor het goede doel. Opbrengst: 35.000 euro. Een symbolisch bedrag?

Wouter van Dijk,
collectiebeheerder bij
het Regionaal Historisch
Centrum Vecht & Venen

Vrede van Munster-2000px Foto Jan Zweerts

Bronnen

- B. Anderson, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, Londen/New York, 2002.
T. Cook, 'Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms' *Archival Science* 13 (2013), p. 95-120.
E. Ketelaar, 'Archival Temples, Archival Prisons: Modes of Power and Protection' *Archival Science* 2 (2002), p. 221-238.
E. Ketelaar 'Sharing: collected memories in communities of records' *Archives and Manuscripts* 33 (2005), p. 44-61.
S. McRanor, 'A critical analysis of intrinsic value' *American Archivist* 59 (1996), p. 400-411.
J.M. O'Toole, 'The Symbolic Significance of Archives', *American Archivist* 56 (1993), p. 234-255.
K. Peters, "'Friction in the Archives": Access and the Politics of Record-Keeping in Revolutionary England' in: Peters, K., A. Walsham and L. Corens, (eds.) *Archives and Information in the Early Modern World*, Oxford, 2018, p. 151-176.
J.P. Sigmond, 'Objecten van historisch onderzoek' in H. Waalwijk & J. Weterings (eds.) *Spreken is goud. Oraties en colleges van hoogleraren... en de archivistiek*, 's-Gravenhage, 2009, p. 123-133.

Emotienetwerken met Hester Dibbitts bij NightShift

Spelen met erfgoed

Over spel in de sector

Al spelend paleografie leren? Collecties spelenderwijs verrijken? In een speels gesprek kennis uitwisselen onder collega's? Het is een opmerkelijke evolutie in Erfgoedland: het spel wordt volop ingezet, op allerlei manieren.

– Vera Weterings

Spel associëren we vaak met simpel tijdverdrijf. Kinderspel. We 'vergeten' het ook als we volwassen zijn. Maar is elk spel wel kinderspel? Volgens de Nederlandse historicus Johan Huizinga is spel juist een heel serieuze aangelegenheid. De spelende mens vormt volgens hem zelfs de fundering onder cultuur en de wijze waarop de samenleving vorm krijgt. Zijn gedachtegoed zette hij in 1938 op papier in de internationale bestseller *Homo ludens. Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur*. Daarin beschrijft

Huizinga hoe alle menselijk handelen is doorweven van spel. We zien spelelementen dan ook in zeer uiteenlopende cultuurvormen terug. In de taal en literatuur is er het woordspel, in mythe en religie het cultische spel, in de kunst het toneel- en muziekspel, in de politiek de 'spelletjes' van politici, in de wetenschap 'het spel der geesten'. En natuurlijk bestaat met name sport uit een heel scala aan spelen. In al die facetten van het maatschappelijke en culturele leven zien we een vorm van spelgedrag.

Als we Huizinga mogen geloven, dan is de spelende mens hét fundament voor cultuur en ook voor culturele vernieuwing en ontwikkeling. In zijn boek focust hij dan ook niet op het spel in de cultuur, maar op het spel van de cultuur: cultuur komt immers niet zozeer voort uit spel, maar ontwikkelt zich wel in en als spel. Omdat spel fundamenteel is in (het vormen van) cultuur, is de *Homo Ludens* een noodzakelijke speler in de samenleving. Reden genoeg om in erfgoedland het spelen wat meer te omarmen.

CULTUUR OP HET SPEELTONEEL

Voor educatiedoeleinden worden spellen al jarenlang ingezet om de jeugd op een laagdrempelige manier kennis te laten maken met ons erfgoed. Spelenderwijs leren zij in musea, archieven en andere culturele instellingen over zeer uiteenlopende onderwerpen. Kunnen volwassenen niet op eenzelfde speelse wijze aan de hand van collectiestukken hun kennis verrijken? Jazeker! En het gebeurt ook al. Zo lanceerden het Brabants Historisch Informatie Centrum, Regionaal Historisch

Het E-depot Discovery-kaartspel van Kevin van Tuil. Foto Regionaal Archief Rivierland

Centrum Eindhoven en Regionaal Archief Tilburg in 2015 *Wat staat daar?* als alternatief voor de 'ouderwetse' paleografiecursus. Op de website kan iedereen online oefenen met het lezen van oude handschriften. Beginners kunnen starten met het herkennen van losse letters en woorden. Reikt de kennis al wat verder? Dan wacht een transcriptie van een complete tekst. Naast oefeningen die je gemakkelijk van niveau kunt aanpassen, zijn er ook speciale paleo-puzzels. Zo krijg je het ontcijferen van oud schrift onder de knie. Spelenderwijs.

Erfgoedinstellingen gebruiken spelmethoden niet alleen om mensen te helpen hun kennis te verrijken, maar ook om collecties te verrijken en beter vindbaar te maken. Zo ontwikkelde het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid *Waisda?* In dit spel zetten zij crowdsourcing in voor de ontsluiting van media-archieven. Spelers voegen trefwoorden (tags) toe aan videomateriaal; zodat het uiteindelijk mogelijk is om snel en nauwkeurig een specifiek fragment uit een video terug te vinden, zonder eerst het hele item te hoeven bekijken. Het idee achter *Waisda?* is gebaseerd op het principe dat er sprake is van een betekenisvol

trefwoord wanneer meerdere mensen afzonderlijk van elkaar dezelfde tag toekennen. Een soortgelijke methode wordt al jarenlang ingezet op het grootschalige crowdsourcingplatform *VeleHanden* waar vrijwilligers allerhande erfgoedmateriaal meta-dateren, van foto's tot bladmuziek en van registers tot kaartmateriaal. Kun je dat spel noemen?

Het idee achter 'Waisda?' is gebaseerd op het principe dat er sprake is van een betekenisvol trefwoord wanneer meerdere mensen afzonderlijk van elkaar dezelfde tag toekennen.

Volgens de vrijwilligers op *VeleHanden* wel, zij zien het als een sudoku of een kruiswoordpuzzel: verslavend en leuk.

ERFGOED ALS ONDERHANDELINGSPROCES

De collecties in erfgoedland zijn divers, net als de emoties daaromheen. Vakgenoten en publiek hebben vaak uiteenlopende gevoelens. Erfgoed ontstaat door een proces

van schuring en interactie. Onder de noemer 'emotienetwerken' introduceerden bijzonder hoogleraar Hester Dibbitts van de Erasmus Universiteit en directeur Marlous Willemsen van Imagine IC in 2014 een methode om de uiteenlopende onderhandelingen tussen belangen, waarden en emoties van diverse doelgroepen om te buigen naar bewust georganiseerde gesprekken. Emotienetwerken zijn de uiteenlopende gevoelens die mensen bij een erfgoed-item hebben en die soms flink kunnen botsen. Maar emotienetwerken is ook een werkwoord. Het is een oefening die inzicht verschaft in het ingewikkelde samenspel van emoties en belangen rond erfgoed. Het idee is dat deelnemers middels een netwerkbenadering een beter inzicht krijgen in elkaars gevoelens en de complexe dynamiek rondom erfgoed. Het beoogde resultaat is meer wederzijds begrip én erfgoed dat daaraan bijdraagt.

CREATIEF MET LEGO

Emotienetwerken is niet de enige methode waarbij een speelse dialoog wordt ingezet om een complex onderwerp ter tafel te brengen. Het *LEGO Serious Play*-principe werkt op een soortgelijke wijze. Het idee is dat je bouwt met Lego-blokjes en aan de hand daarvan over complexe vraagstukken praat. Tijdens de Archiefdagen 2019 konden archiefcollega's kennismaken met het principe. Zij stapten uit hun comfortzone en leerden in de workshop

Preservia, een bordspel over duurzame toegankelijkheid

creatief te denken door antwoorden te verbeelden met behulp van het bouwen met Lego. Niet denken met je hoofd maar met je handen.

KAART- EN BORDSPELEN

Een andere spelmethode is die van de Waag Society. Zij ontwikkelden in 2015 binnen het Digitale Identiteitslab een spel dat is gebaseerd op het oer-Hollandse ganzenbord om het gesprek over privacy en het gebruik van onlinedata op gang te helpen. Ook in Archievenland heeft men niet stilgezet. Zo ontwikkelde Kevin van Tuil, adviseur Digitale Ontwikkeling bij het Regionaal Archief Rivierenland, het *E-depot discovery kaartspel*, een werkvorm waarbij vakgenoten aan de hand van een viertal themakaarten ontdekken wat er komt kijken bij de overbrenging van het digitaal archief naar het e-depot. Binnen deze ontdekkingstocht is het de bedoeling om de vier factoren tijd, activiteit, functionaris en kennis bij elkaar te brengen, zonder dat er een goede of een foute manier bestaat. Het spel is

specifiek bedoeld om met vakgenoten kennis uit te wisselen en de discussie met elkaar aan te gaan.

Emotienetwerken is niet de enige methode waarbij een speelse dialoog wordt ingezet om een complex onderwerp ter tafel te brengen. Het LEGO Serious Play-principe werkt op een soortgelijke wijze.

Remco van Veenendaal, *preservation officer* bij het Nationaal Archief, ontwikkelde met eenzelfde achterliggende gedachte een bordspel om het beleid rondom duurzame toegankelijkheid te bespreken: *Preservia* is een coöperatief en competitief bordspel waarin spelers(groepen) samen het land *Preservia* verkennen en daarbij opdrachten uitvoeren. Iedere speler krijgt een rol, zoals

videogamecurator, met oude computerspellen als expertise. Uiteindelijk kan er maar één speler staatssecretaris van Duurzame Toegankelijkheid worden. *Preservia* is niet het enige spel dat dit soort processen heeft 'gegamificeerd'. Zo is er ook het op Monopoly gebaseerde spel *CURATE: The Digital Curator Game*. Dat is ontwikkeld voor bibliotheken, musea, archieven en andere erfgoedinstellingen om uitdagingen binnen organisaties aan de orde te stellen op het gebied van digitale curatie en preservatie.

HET BELANG VAN SPELEN

Er bestaan dus al tal van goede voorbeelden in Erfgoedland die het nut en de noodzaak van spelvormen rondom ons erfgoed(beleid) bevestigen. Wat psychologen, artsen en neurowetenschappers eerder al aantoonde, laten vakgenoten nu zien: spel kan helpen bij de ontwikkeling van zeer uiteenlopende vaardigheden en inzichten. Laten we daarom het speelkwartier nieuw leven inblazen!

Vera Weterings, redacteur

De Rotterdamse Archiefspelen in volle gang

DE ROTTERDAMSE ARCHIEFSPELEN

Toen een medewerker van het Stadsarchief Rotterdam pochte over hoe snel hij archiefdozen kon vouwen, werd er gegrapt dat het haast een olympische sport was. Het idee van de Rotterdamse Archiefspelen was geboren. Iedereen werd uitgenodigd spelonderdelen te bedenken en de ideeën stroomden binnen. Ook de bibliotheekafdeling van Museum Boijmans van Beuningen deed mee. Zij zijn vanwege de verbouwing van het museum tijdelijk in het Stadsarchief Rotterdam gehuisvest en blonken uit in het restauratiespel. Hierin gingen teams na een korte uitleg over de reparatie van een papierschuur in uiterste concentratie aan de slag met Japans papier, kwastjes en mini-strijkijzers. Daar bleef het niet bij. In een zogenoemde archiefestafette stond archiefbewerking centraal. Hierin leerde je meer over de materiële bewerking en inventarisatie van binnengekomen archiefstukken: van het ontnieten tot het opbergen in een archiefdoos. In de discipline *Raad de drager* werd in quizvorm de materiaalkennis getest. In *Wat staat daer?* toetsten de teams hun vaardigheden met oud schrift en in het kader van standplaatsregistratie gingen men op speurtocht door het depot. Uiteraard ontbrak ook de competitie mappen vouwen niet. Wat begon als een grapje, werd een zeer geslaagde teambuildingsactiviteit. De Archiefspelen bleken de ideale manier om bij elkaar in de keuken te kijken. Spelenderwijs.

Het verleden gamified

'Wie ben ik, wie was jij?' in het Nationaal Archief

Een tentoonstelling met vooral documenten, kaarten en een enkele foto. Het lijkt niet iets waar de gemiddelde leerling uit Groep 8 warm voor loopt. Toch blijkt het te kunnen. In het Nationaal Archief zijn sinds januari 2019 docenten en leerlingen enthousiast over 'Wie ben ik, wie was jij?' – Charlotte Labrie

Leerlingen in de tentoonstelling 'Wie ben ik, wie was jij?'

Waar stond je wieg in welke tijd? Met deze vraag begonnen in 2017 de brainstormen over een nieuwe expositie, gericht op de bovenbouw van het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Het Nationaal Archief wil zo leerlingen ervan bewust maken dat hun rechten en kansen geen vanzelfsprekendheid zijn. Stond je wieg in de 18de eeuw in West-Afrika? Dan werd je misschien geboren als Quaco, die ontvoerd en tot slaaf gemaakt werd. Vrijheden en keuzemogelijkheden had hij niet. Van de eerste gedachten tot een uitvoerbaar concept: het heeft vele brainstormen tussen educatoren, onderzoekers, docenten, ontwerpers, appbouwers, externe adviseurs en rondleiders gekost, maar uiteindelijk is die eerste kernvraag uitgegroeid tot een expositie die inmiddels al bezocht is door 10.000 leerlingen.

LEVENSVERHALEN

De essentie van de tentoonstelling is het ervaren en vergelijken van levensverhalen. Elk groepje van drie leerlingen volgt met behulp

van een app één levensverhaal. Door middel van codes en lichtspots in de tentoonstelling vinden de leerlingen de archiefstukken over 'hun' persoon. Elk archiefstuk is een puzzelstukje in het levensverhaal. Na het volgen van de levensverhalen worden ze met elkaar vergeleken. Waarom kwam Quaco in slavernij terecht, terwijl Roelof Blok, geboren in dezelfde tijd in Enkhuizen, een glansrijke carrière kreeg bij de VOC en eindigde als steenrijke burgemeester? In de nabespreking verkennen leerlingen wat de invloed is van de tijd en locatie van je wieg op de rest van je leven. Ook worden andere zaken besproken, zoals de invloed van je huidskleur, geaardheid, geslacht of religie op de kansen die je in je leven krijgt.

TEST!

Veruit de grootste uitdaging waren de documenten die voor leerlingen – en laten we eerlijk zijn, ook voor de meeste volwassenen – onleesbaar en onbegrijpelijk zijn. Hoe laat je leerlingen iets opzoeken in een document

dat ze onmogelijk kunnen lezen? De app biedt de oplossing. Hierin zijn transcripties en hertalingen toegevoegd, zodat leerlingen in staat worden gesteld om informatie uit het document te halen. Daar waar het wel mogelijk is, krijgen ze altijd de opdracht het originele ar-

Waar worden ze zo enthousiast van? Het antwoord is wel te voorspellen: dat ze zelf aan de slag mogen met een app.

chiefstuk te lezen. Met behulp van een zaklamp en hier en daar een hint van de app.

Door eerdere ervaringen met het gebruik van apps in een tentoonstelling was er in de planning veel ruimte gepland voor het testen. De testfase heeft weken geduurd, maar bleek onmisbaar bij een project waarin de samenhang tussen een app, de lichten, een groot scherm en de objecten zo groot is.

Van docenten krijgt de tentoonstelling gemiddeld een 8,8. Mooi, maar nog blijer zijn we met de reacties van leerlingen, die meestal enthousiast uit de tentoonstelling komen. Waar worden ze zo enthousiast van? Het antwoord is wel te voorspellen: dat ze zelf aan de slag mogen met een app. En dat de ervaring in de tentoonstelling *gamified* is. Het is een spel! Elk groepje wil natuurlijk graag de hoogste score halen. Daarnaast vinden leerlingen het bijzonder om van zo dichtbij een verhaal uit het verleden te ervaren. Regelmatig horen we hen zeggen: "Is dit een échte brief van vroeger?". En tot slot gaan ze ook altijd even een kijkje nemen in het depot. Op een plek komen terwijl andere bezoekers dat niet mogen; dat is natuurlijk de kers op de taart.

Charlotte Labrie, educator bij het Nationaal Archief

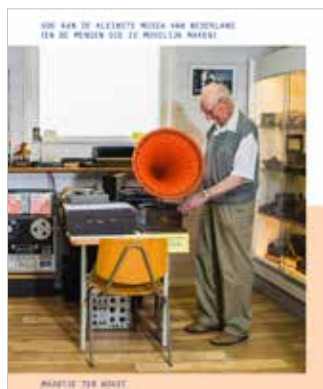

Uit de boeken

Van huiskamer- tot rijksmuseum

Nederland museumland in verandering

Met ruim duizend musea is Nederland het land met 's werelds grootste museum dichtheid. Nederland kent musea in allerlei soorten en maten. Van het charmante huiskamermuseum tot de grote professionele musea, allemaal hebben ze hun eigen uitdagingen. Twee recente publicaties brengen een beeld van deze diverse wereld. Wetenschappers Job Roos, Dorus Hoebink en Arjen Kok gaan in op de verandering in museumland. Fotograaf Maartje ter Horst brengt een ode aan Nederlands kleinste musea. – Vera Weterings

KOMMER EN KWEL

Jannies Koeienmuseum, het Nederlands Dakpannen-museum, het Zandlopermuseum...: het zijn maar een paar van de talloze piepkleine musea in Nederland. Fotograaf Maartje ter Horst raakte erdoor gefascineerd en bracht er een twintigtal in beeld. In *Ode aan de kleinste musea van Nederland* maak je kennis met deze musea en hun eigenaren. Het resultaat is een prachtig fotoboek én een liefdevol kijkje in de tot-

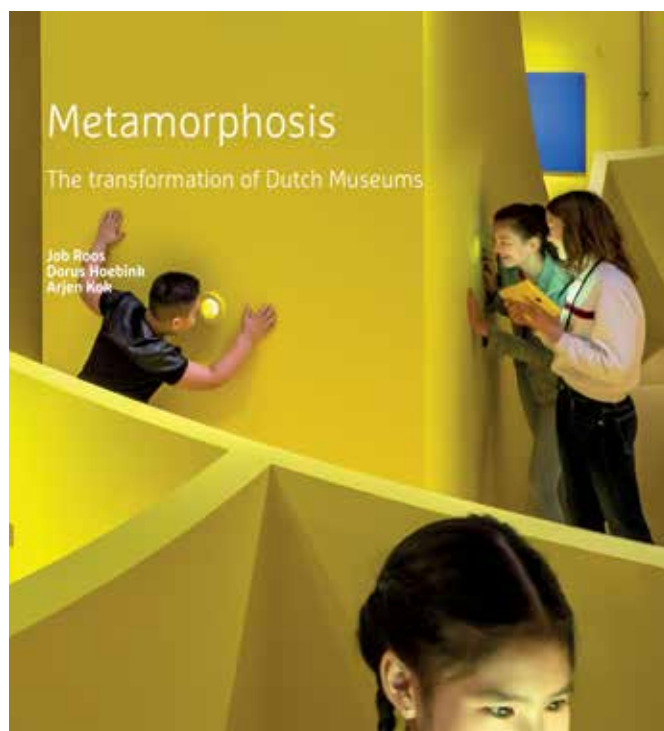
standkoming van de collecties en passies van de eigenaren. Ter Horst raakt met haar foto's een gevoelige snaar en zorgt met de verhalen dat je bewondering krijgt voor de museumeigenaren. Het boek heet met recht 'een ode': aan de musea, evenals aan de mensen die hun tijd, geld en energie steken in een passie die ze graag delen. Neem nu Pim van de Bommelzolder. Hem ging het nooit om het verzamelen zelf. Hij wil Marten Toonders werk bewaren voor volgende generaties. 'Minkukel', 'Verzin een list', 'Kommer en kwel': het komt allemaal uit Toonders koker. Met zijn museum brengt Pim een ode aan de taalkunst en genialiteit van zijn idool.

VAN GEDAANTE VERANDERD

Van een heel andere orde is de kwestie van de professionele musea die de afgelopen decennia een metamorfose hebben ondergaan. Hieraan ten grondslag ligt dat de museologie sinds de jaren 1980 een periode van zelfreflectie is ingegaan. Wetenschappers constateerden dat de museologie te veel gericht was op methoden en te weinig op het doel van musea. Musea gaan niet alleen over collecties, maar ook over mensen. Hun maatschappelijke rol werd steeds belangrijker. Zo transformeerden musea van gesloten instituten met een focus op collectiebehoud, tot open organisaties gericht op publieksbetrokkenheid en met een relevante maatschappelijke rol. Zo'n transformatie brengt uitdagingen met zich mee. Hoe stel je de collectie gastvrij open en bescherm je deze tegelijkertijd zo goed mogelijk tegen de tand des tijds? De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Erasmus Universiteit en de Technische Universiteit Delft onderzochten hoe het museum nu en in de toekomst goed kan zorgen voor zowel de bezoekers als de collectie. Aan de hand van een vijftiental cases tonen zij in hun studie *Metamorphosis* hoe de afgelopen decennia in Nederland met deze vraag is gestoeid.

FASCINEREND

De meeste gebouwen die musea huisvesten beantwoorden niet aan de huidige vereisten op facilitair en klimatologisch gebied. Daarbij komt

sinds de 21ste eeuw de trend waarbij de rol van het depot verschuift: ook daar wordt de publiekservaring steeds belangrijker. Een voorbeeld is de ontwikkeling van het open depot van Museum Boijmans Van Beuningen.

Om een museum om te vormen van een gebouw met een collectie tot een dynamische omgeving waar bezoekers kennis kunnen brengen en halen en anderen ontmoeten, is een interdisciplinaire aanpak noodzakelijk. Traditionele disciplines als museologie en restauratie kunnen veel leren van de psychologie en sociologie. Samenwerking is in dit verband een sleutelwoord. Zo geeft het boek antwoord op vragen als: wat kunnen we leren van erfgoed-gedreven ontwerp? Wat voor uitdagingen zijn er voor de (opleiding van de) toekomstige architect? Het resultaat: een fascinerend beeld van de metamorfose van Nederlandse musea.

Vera Weterings, redacteur

Job Roos, Dorus Hoebink en Arjen Kok, *Metamorphosis: The transformation of Dutch Museums* (TU Delft - Heritage & Architecture, Delft, 2019)
- ISBN 9789463661805

Maartje ter Horst, *Ode aan de kleinste musea van Nederland* (Lecturis, Eindhoven, 2019) - ISBN 9789462263147

De klant is koning!?

Betere dienstverlening door meer klantenkunde

Bij nieuwe producten wordt te vaak vanuit de techniek en te weinig vanuit klantbehoeften gedacht. Terwijl producten uiteindelijk voor mensen zijn gemaakt. En het dus belangrijk is om die mensen te leren kennen. Ook erfgoedinstellingen stappen nog te vaak in deze valkuil. Er is grote behoefte aan handvaten. Wat kunnen we leren van organisaties die zich de kneepjes van het vak eigen hebben gemaakt? – Vera Weterings

Iedereen heeft invloed op de gebruikerservaring van een product of dienst: van tekstschrijver tot directielid, van studiezaalmedewerker tot programmeur. 'Het betrekken van je klanten in het ontwikkelproces en daarna is dan ook van groot belang,' aldus Luud de Brouwer van het Regionaal Archief Tilburg. 'Bij de ontwikkeling van onze nieuwe website organiseerden we informatiemiddagen. Hierbij lag voor ons niet zozeer de focus op de uitleg over de site, maar vooral op het luisteren naar de gebruikers. Een klagende bezoeker biedt immers kansen op verbeteringen.' Als je niet weet wie je klanten zijn en welke behoeften ze hebben, moet je ze leren kennen. Maar is het niet een tijdrovend en kostbaar proces om te achterhalen wat klanten écht willen? Dat hoeft niet volgens Frank de Wit, teammanager Customer Experience bij de ANWB: 'Met vijf simpele stappen kun je al in één week een degelijk onderzoek uitvoeren: verdiepen, definiëren, concept, prototype en testen. Wel is het belangrijk dat je de klant continu centraal stelt.'

PRAATPAAL

De ANWB is bij uitstek een organisatie die vanuit een behoefte is ontstaan. Toen de fiets in opkomst was, heerste er angst over het nieuwe vervoermiddel. Op 1 juli 1883 werd de Nederlandsche Vélocipèdisten-Bond opgericht die fietsscholen organiseerde, zodat men kon leren fietsen. Twee jaar later veranderde de naam in Algemene Nederlandsche Wielrijders-Bond (vandaar ANWB). De ANWB bleef voorzien in behoeften: wegen

Vergeet eindeloze vergaderingen en projectbeschrijvingen. Maak een schets.

werden verhard, waarschuwborden en bewegwijzering geplaatst en er kwam een wegwacht. De eerste zeven wegwachten patrouilleerden op 15 april 1946 op Harley Davidson-motoren, later werden dat telefooncentrales en een praatpaal die in 2017 door digitale hulpverlening werden vervangen. Kortom, de klantbehoefte staat continu centraal bij de ANWB. Maar hoe weten zij wat klanten willen? Een kwart van de

Nederlandse bevolking is lid: de doelgroep is dus uiterst divers.

De Wit: 'Leer je klanten kennen, bekijk fora waar over je geschreven wordt of breng de meest voorkomende vragen op de studiezaal of via e-mail, telefoon of chat in kaart.' Ook Google Analytics kan handig zijn, aldus Lisa Lucassen van Erfgoed Leiden en Omstreken. Lucassen: 'Met Google Analytics kun je erachter komen welke pagina's het meest bezocht worden, uit welke landen bezoekers

afkomstig zijn en hoe ze de website gebruiken.' Google Analytics vertelt echter niks over gebruikerservaring. Daarom is Jill Hungenaert, een collega van Lucassen, ook gestart met het afnemen van interviews, het gebruiken van *eye tracking* software en het uitvoeren van micro-enquêtes. 'Die blijken erg effectief doordat je specifieke vragen kunt stellen aan je publiek en vervolgens heel gericht kunt inspelen op de verwachtingen en wensen van het publiek,' aldus Lotte Belice Baltussen van de Anne Frank Stichting.

Klantenprofielen bij het FelixArchief

PROTOTYPE

'If I had asked people what they wanted, they would have said: faster horses,' zo luidt de befaamde uitspraak van Henry Ford, de grondlegger van de eerste auto geproduceerd aan de lopende band. Mensen denken vooral vanuit bestaande kaders en zullen daar in hun antwoorden op vragen op voortborduren. Toch bleek de auto een groot succes, mensen hadden immers wel de (latente) behoefte om zich sneller en comfortabeler te verplaatsen. De Wit: 'Voor een goed beeld van de klantbehoefte heb je al genoeg aan honderd respondenten en voor een gebruiksvriendelijkheidsonderzoek aan vier testers om tachtig procent

van de problemen te achterhalen.' Wanneer je genoeg inzichten hebt verzameld, is het tijd voor het definiëren van de grootste behoefte.

Vergeet eindeloze vergaderingen en projectbeschrijvingen. Maak een schets. Een afbeelding zegt immers meer dan duizend woorden. De Wit: 'Zelfs als je geen tekentalent bent kun je met een schets duidelijker maken wat je voor ogen hebt dan door er conceptueel over te praten. Die schets kun je vervolgens aan een groep presenteren, zodat je samen de plus- en minpunten boven tafel kunt krijgen.' Hierna is

doelgroepen bedient,' stelt Marie Juliette Marinus, adviseur Wetenschappelijk Werk en Archiefbeleid bij het FelixArchief in Antwerpen. Daar gebruiken ze al sinds 1999 de website als motor van de dienstverlening en zetten ze zich sinds 2006 volop in voor digitalisering. Bij het ontwikkelen van een nieuwe site stelde het archief de klantbehoeften centraal. Hoewel het archief zich goed realiseerde dat dé klant niet bestaat, was het doel wel één site te ontwikkelen, die iedereen op de gewenste wijze bedient. Er werden brainstormsessies georganiseerd met webdesigners, medewerkers en enkele mondige klanten. Zo konden personae worden ontwikkeld die representatief zijn voor de verschillende bezoekers en hun wensen. Dat resulteerde in zeven heldere klantprofielen, die het archief sindsdien gebruikt om de dienstverlening op aan te passen.

'Beter een goede dienstverlening aan mijn doelgroep dan half werk voor iedereen.'

De website is bijvoorbeeld dusdanig aangepast dat men bij het zoeken naar een adres moeite moet doen om niet bij een bouwdoos uit te komen, dit om de 'verbouwer' – zo'n tweede van het publiek van de analoge studiezaal – beter van dienst te kunnen zijn. Verbouwers willen hun benodigde archiefmateriaal immers 'snel en zonder moeite'. Voor elk klantprofiel had het archief zo'n eenvoudige slogan bedacht. Zo wil de onderzoeker 'alles zien'; de student wil 'Google en digitaal'; de genealoog wil zijn dienstverlening 'gezellig en gemakkelijk'; de politieke gebruiker 'betrouwbaar en beveiligd'; de interne medewerker 'snel en geïntegreerd', en de heemkundige houdt van 'gemakkelijk te vinden en interessant'. Voor de uitrol in de praktijk betekende dit dat medewerkers werden opgeleid aan de hand van deze klantprofielen en voortaan elk contact aan een profiel moesten linken om zich ervan bewust te zijn dat elke doelgroep een andere behandeling vereist. Marinus: 'Beter een goede dienstverlening aan mijn doelgroep dan half werk voor iedereen.'

Vera Weterings, redacteur

Dit artikel verscheen eerder in 'Archievenblad' als verslag van een studiedag (5 maart 2018) over klantenkunde van het KIA-Kennisplatform Dienstverlening op bij de Rijksdienst van het Cultureel Erfgoed.

Foto Raymond Waagen

het tijd om een prototype te ontwikkelen en dat hoeft niet veel te kosten. De Wit: 'Wees creatief. Maak bijvoorbeeld een app van papier in plaats van uren te programmeren.'

Met het prototype kun je het nieuwe product testen. Daarbij is het van essentieel belang om mensen te observeren. De Wit: 'Door mee te kijken hoe mensen met het product omgaan, leer je immers meer over je eigen product én van je kanten.' Je kunt ook actief met je gebruikers aan de slag met *card sorting*: 'Dat is een methode waarbij je samen met gebruikers bepaalt wat een logische indeling en naamgeving is voor de informatie op jouw site.' De Brouwer: 'Ook het schrijven van help teksten kan verhelderend zijn, niet alleen voor de gebruikers, maar ook voor onszelf. Hierdoor wordt direct duidelijk of de site wel echt logisch is opgebouwd.'

GEZELLIG EN GEMAKKELIJK

'Het begrijpen van de behoeften van de doelgroep is belangrijk, maar nog belangrijker is je te realiseren dat je als archief verschillende

Foto Raymond Waagen

Nieuw: de Fenix!

Een museum, waar landverhuizers een gezicht krijgen

In de Verenigde Staten, Australië en Canada vindt men sinds jaren musea over migratie. Dichter bij huis staan in Antwerpen het Red Star Line Museum, in Hamburg het Auswanderermuseum, in Bremerhaven het Auswandererhaus en Dublin heeft het Irish Emigration Museum. In Nederland zijn in het recente verleden tijdelijke tentoonstellingen gehouden over migratie, maar een museum waar dit onderwerp permanent voor een breed publiek te zien is, is er niet. Daar gaat verandering in komen.

– Wim Pijbes

De filantropische stichting Droom en Daad heeft onlangs de Fenixloods II op Katendrecht verworven. Stichting Droom en Daad is een in 2016 opgerichte ANBI-stichting die de stad Rotterdam blijvend mooier en beter wil maken. Ze richt zich daarbij op kunst en cultuur in de volle breedte. De stichting ondersteunt bestaande culturele instellingen en initieert ook eigen projecten,

De Fenixloods: een binnenzicht. Foto Stadsarchief Rotterdam

zoals de ontwikkeling van de Fenixloods. In 'de Fenix' zal over een aantal jaren het verhaal van landverhuizers en migratie worden verteld. Hoewel buitenlandse musea migratie vaak verschillend interpreteren en presenteren, gebeurt dit meestal vanuit een historisch perspectief. Vaak bieden ze een didactische presentatie met foto's, verhalen en historische voorwerpen. Een enkele keer wordt het

gebodene gecombineerd met een verwijzing naar onze tijd. In Rotterdam wordt dit een vaste pijler in de permanente opstelling. Daarin worden historische objecten afgewisseld met (hedendaagse) kunstwerken.

BIJZONDERE PLEK

De geschiedenis van de Fenixloodsen is nauw verbonden met die van Rotterdam en van Katendrecht in het bijzonder. Bij de ingebruikneming in 1923 diende het enorme gebouw van gewapend beton voor de op- en overslag van goederen. In 1944 werd de loods grotendeels opgeblazen door de terugtrekkende Duitse bezetter en vanaf 1950 herbouwd als

Ooit was dit de grootste loods ter wereld, tegenwoordig is het de laatste in zijn soort aan de rivier.

twee afzonderlijke gebouwen. Toen kregen de loodsen hun huidige naam: Fenixloodsen, naar het fabeldier dat telkens weer uit zijn as herrijst. Volgens de plannen van Stichting Droom en Daad voor de Fenix II verrijst op het dak in de toekomst een uitzichtpunt met een 360 graden-uitzicht op de Maas, Katendrecht en Rotterdam. De Fenix heeft een grote historische waarde. Ooit was dit de grootste loods ter wereld, tegenwoordig is

Wim Pijbes, directeur van Stichting Droom en Daad

Fenix elevation. MAD Architects

Het is bekend: van de 14 miljoen immigranten die Ellis Island passeerden op weg naar de Nieuwe Wereld vertrok een substantieel deel uit Rotterdam. Onder hen Johnny Weismuller, Thomas Mann, Albert Einstein, Lee Harvey Oswald, Dries van Kuik, alias Colonel Parker, en Willem de Kooning. Daar is in Nederland, en ook in Rotterdam zelf, weinig aandacht voor. Terwijl Rotterdam, zoals New York, bij

en Daad is daarom begonnen met het aanleggen van een kunstcollectie die permanent te zien zal zijn, met uitzicht op de kades vanwaar ooit landverhuizers vertrokken op weg naar de Nieuwe Wereld. De opstelling krijgt op papier inmiddels

De Fenix wil in de opstelling zowel het verhaal van landverhuizers toen als van de hedendaagse migratie vertellen. Naast artefacten en documentair materiaal worden ook kunstwerken getoond.

Dolf Henkes, *Landverhuizers*, 1930. Collectie Rijksdienst Cultureel Erfgoed

het de laatste in zijn soort aan de rivier. Veel Rotterdams havenerfgoed is afgebroken of zodanig getransformeerd dat de oorspronkelijke vorm is verdwenen. De Fenixloods staat bovendien op een bijzondere plek in Nederland en zelfs Europa. Vanaf deze kades vertrokken miljoenen mensen naar andere bestemmingen. Droom en Daad wil die geschiedenis vertellen en de hele eerste verdieping inrichten tot 'een plek waar landverhuizers een gezicht krijgen'.

WEISMULLER, EINSTEIN EN DE KOONING

Vanaf 1872 ontwikkelde het gebied rond Katendrecht en de Wilhelmina-pier zich inderdaad tot dé locatie van waaruit miljoenen de Oude Wereld verlieten op zoek naar een beter leven. Dat was in de eerste plaats New York, via Ellis Island. Het verhaal van deze landverhuizers wordt een samenwerking van het Stadsarchief Rotterdam, Maritiem Museum, Museum Rotterdam, Nederlands Fotomuseum en Wereldmuseum. Ook wordt gebruikgemaakt van de archieven van onder andere Ellis Island, de New York Public Library en het Center for Jewish History in New York.

Fenixloods situatie circa 1925

uitstek een stad van nieuwkomers is. Dat was al zo in de 17de eeuw met de komst van sefardische joden en Vlamingen na de Val van Antwerpen, en daarvoor nog met de toestroom van hugenoten na de Bartholomeusnacht in Frankrijk. In de 20ste eeuw vestigden Chinese zeelui zich op Katendrecht en na de oorlog volgde de migratie uit Suriname, de Antillen, Turkije, Marokko en Kaapverdië. Recent is er de toestroom van Polen en Syriërs.

KNIPOOG NAAR HET CHINESE VERLEDEN

Het Chinese architectenbureau MAD Architects is door Stichting Droom en Daad gecontracteerd om het panoramische uitzichtpunt op de historische loods te ontwerpen. Het Rotterdamse Bureau Polderman wordt verantwoordelijk voor de restauratie van de loods zelf. Er is nadrukkelijk gekozen voor een Chinees architectenbureau om de historische band met China te benadrukken: de Fenix wordt het eerste culturele gebouw door een Chinese architect in Europa. Het schiereiland Katendrecht op de Rotterdamse zuidoever was ooit een van de oudste Europese *China towns*. Rond 1900 vormde Katendrecht het decor voor *opiumkits*. Hier opende het eerste Chinese restaurant van Nederland en vermoedelijk Europa. MAD Architects zal deze vergeten geschiedenis nieuw leven inblazen. Naast het uitzichtpunt ontwerpt het Chinese bureau een theatrale trappenpartij en een publiek atrium waar de begane grond, de eerste verdieping en de opbouw op het dak in elkaar grijpen.

LANDVERHUIZERS TOEN, MIGRATIE NU

De Fenix wil in de opstelling zowel het verhaal van landverhuizers toen als van de hedendaagse migratie vertellen. Naast artefacten en documentair materiaal worden ook kunstwerken getoond. Het thema vormt steeds vaker een inspiratiebron voor kunstenaars. Stichting Droom

en Daad is daarom begonnen met het aanleggen van een kunstcollectie die permanent te zien zal zijn, met uitzicht op de kades vanwaar ooit landverhuizers vertrokken op weg naar de Nieuwe Wereld. De opstelling krijgt op papier inmiddels

gestaag vorm, evenals de collectie. De geselecteerde kunstwerken in de collectie van de Fenix zijn visueel sterke beelden. Zij dragen als het ware het verhaal van de landverhuizers van vroeger en nu, van Rotterdam naar elders in de wereld. De Fenix vertelt zo een universeel en tijdloos verhaal aan de hand van onder andere de New Yorkse *melting pot Fifth Avenue stadsbus* van pop-artkunstenaar Red Grooms, foto's van Rineke Dijkstra, videowerk van Bill Viola en werken van heel diverse kunstenaars als Jeremy Deller en Abdalla al Omari.

De toekomstige museumruimte beslaat circa 6000 vierkante meter. De twee delen zijn visueel verbonden én worden doorsneden door een centraal trappenhuis en de 'tornado' van MAD Architects. De gevel aan de Maaszijde voorziet in een groots uitzicht op de rivier, de stad en de Wilhelminakade. Daglichttoetreding is royaal en het uitzicht door de voormalige laaddeuren spreekt tot ieders verbeelding. Het typerende interieur met het oorspronkelijke repetitieve 'woud van betonnen kolommen' bleef behouden en ademt de utilitaire sfeer van het voormalige pakhuis. De hele eerste verdieping van de Fenix verleidt zo, om met Johan Huizinga te spreken, tot een 'historische sensatie'. Gelardeerd door de ruimte staan kunstwerken. De toeschouwersblik wordt niet onderbroken door wanden of schotten. Links en rechts ervaart de bezoeker één grote museale loods met een ruime, vrije en lichte inrichting. Je loopt een zelfgekozen parcours door ruimte en tijd.

Wim Pijbes, directeur van Stichting Droom en Daad

Geen sprookje. Kampvuur op MuseumCamp bij het Muiderslot

Kamperen op het Muiderslot

Een terugblik op MuseumCamp 2019

Overnachten in een kazemat, yoga in de Ridderzaal en zwemmen in de Vecht. Het klinkt onwerkelijk, maar dat was het niet. Samen met een dertigtal erfgoedprofessionals beleefde ik MuseumCamp 2019 in het stoerste rijksmuseum van Nederland. Het concept werd bedacht door Nina Simon. Drie dagen lang dompelden we ons onder in de wereld van de zintuigen en zochten we de grenzen van ons vak op. In dit verslag deel ik mijn ervaringen. – Vera Weterings

Het was juni en het weer was wisselvallig, maar dat mocht de pret niet drukken. Tenten waren opgezet in de pruimenboomgaard van het Muiderslot en slaapzakken werden uitgerold in de kazemat. Tijdens de eerste middag van MuseumCamp vertelde kersvers directeur Annemarie den Dekker over het DNA van het slot, waarvan karaktertrekken als stoer en eigenwijs onderdeel uitmaken. De open houding van het kasteel gaat gepaard met een doenersmentaliteit. Dat

laatste is er sinds kort extra goed merkbaar. Waar het Muiderslot vroeger enkel met een rondleiding te bezichtigen was, is het tegenwoordig mogelijk om zonder gids het kasteel te verkennen. Sterker nog, het slot wil meer inzetten op de zintuigen en daarbij de verbindingen tussen de binnen- en buitenruimten onderzoeken. De gebouwen, de collectie en het levende erfgoed in de tuinen vormden dan ook de casus voor MuseumCamp 2019. Dit driedaagse programma is gebaseerd op het

concept uit het Museum of Art and History in Santa Cruz, waar directeur Nina Simon in 2013 de eerste editie lanceerde. Directeur Wim Hupperetz van het Allard Pierson haalde het concept in 2016 samen met collega's van de Waag naar Nederland. De vierde Nederlandse editie vond plaats van 13 tot en met 15 juni 2019. In het Muiderslot.

GESCHIEDENISLES

Het Muiderslot is het oudste en best bewaarde kasteel van Nederland. Het veranderde door de eeuwen heen van waterburch tot waterlinieslot. De verdedigingsfunctie is nog zichtbaar. Zo wees conservator Yvonne Molenaar tijdens een rondleiding op de rechtsdraaiende wenteltrap in het kasteel ten behoeve van de verdediging. Probeer maar eens met het zwaard in je rechterhand soepel omhoog te klimmen, terwijl je tegelijkertijd moet vechten... Ook de beroemde Muiderkring kwam P.C. Hooft van de befaamde Muiderkring kwam

GOUDEN TIPS EN RICHTLIJNEN

In de avonduren deelden erfgoedcollega's spannende verhalen bij het kampvuur, uitgeput van een dag vol inspiratie. Er waren diverse spraakmakende sessies. Zo gaf Marian Duff een interactieve masterclass over inclusiviteit en diversiteit, waarin deelnemers bijzonder

Dit driedaagse programma is gebaseerd op het concept uit het Museum of Art and History in Santa Cruz, waar directeur Nina Simon in 2013 de eerste editie lanceerde.

openhartig over het onderwerp en de gevoeligheden eromheen spraken. Ook de sessie van het wayfindingbureau Mijsenaar over het vergemakkelijken van de bewegwijzing en locatie-aanwijzingen op complexe locaties was erg verhelderend. Denk bijvoorbeeld aan het gebruik van afbeeldingen van dieren voor parkeervakken bij grote parkeergelegenheden van een dierentuin. Een functioneel symbool wordt op deze manier leuk. Een ander voorbeeld is flexibele routing, door gebruik te maken van magneten bij bewegwijzing. De kern van de presentatie: 'Behoud wat werkt, durf te veranderen en ga terug naar de basis.'

De sessie die bij iedereen de meeste indruk maakte, was die van Pepijn Wilbers van Studio Louter. Hij bood handvaten om de vele verhalen die musea met hun collectie kunnen vertellen voelbaar te maken. Dat deed hij aan de hand van een praktijkvoorbeeld: de herinrich-

ting van het Europees Museum van het Jaar, Rijksmuseum Boerhaave. Vanuit Studio Louter heeft hij meegewerkt aan de transformatie van een wetenschapsmuseum van messing en staal tot een plek van vlees en bloed. Hoe? Dat kan door de juiste elementen toe te voegen. Die kun je vinden met behulp van een aantal simpele vragen. Allereerst de feiten, met de vraag: wat leer ik? Vervolgens de betekenis van het verhaal aan de hand van het subjectieve verhaal: dat is de vraag waarom het van belang is. Vervolgens de meest noodzakelijke vraag om mensen aan te grijpen: waardoor ga ik dit ervaren? De vraag die leidt tot emoties. En tot slot: waarmee ga ik die ervaring opwekken. Oftewel: welke middelen zijn er nodig?

Deze vragen werden leidend voor de groepsopdrachten. Mijn groep bedacht 'Jouw schouw, mijn schouw', waarin de bezoeker aan de hand

tijdens de rondleiding aan bod. Hij woonde bijna 38 jaar op het kasteel en nodigde regelmatig de Amsterdamse theaterwereld uit om stukken op te voeren in de Ridderzaal. En laat dat nou net zijn wat wij als museumprofessionals ook mochten proberen, om uit onze comfortzone te stappen en ons over te geven aan deze zintuiglijke ervaring. Onder het fonkelende licht van de kaarsen in de kandelaars brachten wij gezamenlijk een kleine opvoering op de planken van de Ridderzaal, om zo dicht bij het kasteel en z'n identiteit te komen. Deze geschiedenisles was nodig om kennis te maken met het gebouw en de rijke historie, zodat de deelnemers met de juiste achtergrondkennis de inspiratiesessies en creatieve maaksessies gingen.

VOLG JE NEUS! OP DE TAST!

De sessies waren verrassend en zaten vol lessen. Zo liet geurontwerper Frank Bloem de deelnemers kennismaken met de waarde van geurinstallaties als onderdeel van een museumcollectie. Geurinstallaties kunnen bezoekers bijvoorbeeld een historische moestuin heel anders laten beleven dan een historische plattegrond of een beschrijving

van het tuinonderhoud. Maar ook het serveren van taarten in het museumcafé die zijn gemaakt met historische recepten en ingrediënten uit een moestuin kunnen dit soort vergankelijk erfgoed levendig houden. Terwijl Bloem de museumbezoeker verrast met geuren, doet de Italiaanse ontwerpster Margherita Soldati het met tast. Zij experimenteert met stof en maakte voor een tentoonstelling over naakt in Museum Jan Cunin in Oss een bijzondere trapeuning die eruitzag en aanvoelde als huid. Ze kwam op het idee nadat ze had gezien hoe patiënten met bijvoorbeeld dementie baat kunnen hebben bij tactiele prikkels door textiel. De ontwerpster besloot de stoffen met repetitieve patronen die ze al jaren maakte in architectonische objecten toe te passen. Naast trapeuning maakt ze ook wandelementen die nog meer aan huid doen denken.

MuseumCamp werksessie

van een schouw- en inrichtingsspel spelen- derwijs de geschiedenis van de schouwen in het kasteel meekrijgt. Ze leren dat Kuypers in de 19de eeuw een nieuwe, rijk gedecoreerde

Met de beperkte budgetten van veel musea is deze creatieve manier van werken van onschatbare waarde.

schouw ontwierp, terwijl de oorspronkelijke schouw veel soberder was. Daarnaast krijgen ze ook mee dat verleden, heden en toekomst onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, door de keuzes die we maken. Een andere groep ontwierp een spel rondom de valkenjacht,

waarin deelnemers opdrachten voor binnen en buiten kregen. Ook had een groep een ontspannen dobbertocht over de slotgracht bedacht, waarbij een lichtshow bij avondlicht de rijke historie van het kasteel vertelde. De winnaar was 'De neus van Floris', waarin bezoekers met een 'wijsneus' meer leerden over de (geur)geschiedenis van het Muiderslot: van stinkend rijk in de slotkapel, tot de neus in de wind in de toren. En van stinkende zaakjes in de stallen tot de snavels van de valkenier.

ROLLERCOASTER VAN KENNISDELING

MuseumCamp 2019 was voor mij een rollercoaster van kennisdeling, met tal van nieuwe inzichten, invalshoeken en veel nieuwe nuttige contacten. Reflecterend op deze

dagen realiseer ik me ook des te meer hoeveel je als vakgenoten onder elkaar kunt bereiken als je samen gedurende een korte periode intensief onderdompelt in en vol enthousiasme overgeeft aan een project. Een gevoel dat we beter moeten vasthouden en niet moeten laten verdringen door de dagelijkse beslommeringen. Met de beperkte budgetten van veel musea is deze creatieve manier van werken van onschatbare waarde.

Vera Weterings, redacteur

MuseumCamp 2019 werd georganiseerd door het Allard Pierson, Waag, Muiderslot en NEMO. Het is mogelijk gemaakt met steun van het Mondriaanfonds.

**van der VLUGT
GLASHANDEL** V.O.F.
sinds 1892
de Glashandel van Den Haag

Wij zijn gespecialiseerd in het leveren en plaatsen van UV werend ontspiegeld glas in bestaande schilderijlijsten en het maken van klimaatboxen.

Loosduinsekade 175,
2571 BW 's-Gravenhage
Tel: 070-3603927
info@vd-vlugt.nl
www.glashandel-vandervlugt.nl

VANWAARDE

ONDERDEEL VAN **POLYGON**

BEHEER, RESTAURATIE EN
CALAMITEITENONDERSTEUNING
VOOR ALLES VAN **WAARDE**

DOCUMENTENWACHT

MUSEUMWACHT

UW ARCHIEF GOED GEDEKT

Met VANWAARDE Documentenwacht bent u optimaal voorbereid op calamiteiten. Een slimme combinatie van een financiële dekking en de beste ondersteuning van uw archief. Mocht er iets mis gaan, zoals brand, waterschade, ongedierte of schimmel, dan is uw archief goed gedekt. Het documenten- en museumwachtstelsel van VANWAARDE werkt, omdat het zo eenvoudig is. Al honderden bedrijven, gemeentes en musea zijn lid en betalen een klein bedrag per jaar. Dat geld gaat in een fonds waaruit de eerste hulp bij calamiteiten wordt betaald.

UW KUNST IN GOEDE HANDEN

Dat beheer van kunst een vak apart is, hoeven we u niet uit te leggen. VANWAARDE werkt al jaren met veel passie en kennis aan restauratie, transport en conserveren van kunst, ook na calamiteiten. Zelfs beveiligde en geklimatiseerde opslag is mogelijk. Wij noemen deze service Museumwacht en nemen hierbij alle zorg voor uw waardevolle objecten uit handen.

ONTSTAAN VANWAARDE

VANWAARDE is ontstaan door de samenvoeging van MuseumWacht, DocumentenWacht en de restauratie ateliers Helmond, Sterken en de Tiendschuur. Hierdoor kunnen wij u als klant nog beter van dienst zijn. Meer expertise, één vast aanspreekpunt, grotere inzet mogelijkheden van eigen materieel en meer vakkundig personeel op alle gebieden rondom beheer, restauratie, calamiteitenondersteuning, (kunst-) transport etc. Door de samenvoeging ontstaat de grootste specialist in Nederland op het gebied van beheer, restauratie en calamiteitenondersteuning voor alles van waarde.

CONTACT

Wenst u meer informatie of heeft u nog vragen dan kunt u ons bereiken via:

Website: www.vanwaarde.eu

Mail: info@vanwaarde.eu

ADRESGEGEVENS:

Vestiging Beekbergen

Engelanderholt 3 C
7361 CZ Beekbergen
Tel.: 0031-(0)55 - 5423147

Vestiging Helmond

Panovenweg 40
5708 HR Helmond
Tel.: 0031-(0)492-553990

Probleem! Wat is een museum?

Alles verandert, en dat is goed. We definiëren wat een museum is nu anders dan twintig of zeventig jaar geleden. Maar in Kyoto ging het mis, de voorgestelde verandering zorgde voor veel commotie. Wat speelde er? - Steven Engelsman

In 1946 werd het museum door de internationale museumvereniging (ICOM) gedefinieerd als *collection*, vanaf 1951 werd het *establishment*, en sinds 1961 is het een permanent *institution*. De vigerende definitie, versie 6, werd in 2007 in Wenen vastgesteld. Toen is de omschrijving waarover het in musea gaat, *material evidence of people and their environment* vervangen door *tangible and intangible heritage of humanity and its environment*. Op het voorafgaande ICOM-congres in Korea hadden Aziatische collega's zwaar ingezet op die definitie, en het verzamelen van *intangible heritage* was inmiddels mainstream geworden. Dat was dus een terechte aanpassing. Verzet kwam er niet.

VERZET IN KYOTO

Dat was wel even anders op het recente ICOM-congres in Kyoto. Er was een uurtje uitgetrokken om in een bijzondere *general assembly* museumdefinitie versie 7 te laten goedkeuren. Dat werd uiteindelijk vier uur vergaderen, waarna een ruime tweederde meerderheid het voorstel naar de prullenmand verwees. Althans, besloot de stemming erover te verdagen tot volgend jaar. Uitstel is afstel...

De meerderheid herkende zich kennelijk niet in de nieuwe definitie. Waarom niet? Drie jaar geleden riep ICOM het nieuwe *Standing Committee for Museum Definition, Prospects and Potentials (MDPP)* in het leven met de opdracht de museumdefinitie up-to-date te brengen. Onder leiding van mijn oud-collega Jette Sandahl, die het indrukwekkende Museum of World Culture in Gothenburg heeft gemaakt. Met haar zat er nog een aantal zwaargewichten uit de volkenkundige en wereldculturenhoek in de MDPP. Juist de volkenkundige musea zijn door een enorme crisis gegaan. Toen ze eenmaal doorhadden – zo rond 1990 – dat ze hun erfenis uit het koloniale verleden drastisch moesten afschudden, hebben ze zichzelf opnieuw moeten uitvinden. Het moest voortaan gaan over mensen en wereldculturen, en de nieuwe legitimatie werd gevonden in grote universele verklaringen, zoals die over de rechten van de mens (VN), over culturele diversiteit en *intangible heritage* (UNESCO) en over klimaatverandering (IPCC). Er kwam een nieuwe museologie, waarin meerstemmigheid, partnerschappen en het delen van kennis en

collecties met musea in landen van herkomst een grote rol gingen spelen. Allemaal heel goede ontwikkelingen. Ik heb er zelf enthousiast aan meegedaan. Hun transformatie heeft de volkenkundige musea goed gedaan. Ze staan weer fier op de kaart. Zie bijvoorbeeld Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in Tervuren!

OP HOL

Maar nu kwamen al deze innovaties uit de volkenkundige hoek opeens in de nieuwe museumdefinitie terecht. Oops! Daarmee vergeleken waren alle vorige aanpassingen klein bier! De *permanent institution* moest opeens plaatsmaken voor *democratising, inclusive and polyphonic spaces for critical dialogue about the pasts and the futures* (ja, meervoud, want iedereen heeft toch een eigen *past* en eigen *future*...). En daarna volgt nog een klein essay met goede bedoelingen. Sleutelbegrippen uit versie 6 zijn verdwenen: *for the purposes of education, study and enjoyment*.

Wat ging hier mis? Ik zou zeggen: een voorhoede van musea die zichzelf net opnieuw heeft uitgevonden, is op hol geslagen en probeerde zijn mooie visie tot universele waarheid te verklaren, en deze waarheid via de museumdefinitie aan alle musea op te leggen. De museumdefinitie als actiemiddel. Een typisch geval van een kromme slag met een rechte knuppel. Daar is onze museumdefinitie niet voor. Laat die maar gewoon vastleggen wat universeel aanvaard is, en de grootste gemene deler blijven die alle ICOM-leden bindt. De nieuwe *ICOM Executive Council* mag dat proces de komende maanden weer in goede banen gaan leiden en voor het goede werk van de MDPP een beter communicatievorm vinden. Nog zo'n fiasco als in Kyoto kan men zich niet permitteren.

Steven Engelsman, voorzitter van Stichting Museumpeil

MUSEUMPEIL: NIEUWE VOORZITTER

Steven Engelsman is bereid gevonden voorzitter te worden van Stichting Museumpeil. Het bestuur en de redactie verheugen zich op de samenwerking.

DANSE LA PLUIE

REALISATORS VAN AUDIO-VISUELE PROJECTEN
VOOR MUSEA EN TENTOONSTELLINGEN

NOORDBRABANTS MUSEUM

YPER MUSEUM

INDUSTRIE MUSEUM

BATTERIJ AACHEN-RAVERSYDE

RED STAR LINE MUSEUM

BELVUE

IN FLANDERS FIELDS MUSEUM

INDUSTRIE MUSEUM ZEELAND

THE BRITISH COUNCIL

STEDELIJKE MUSEA KORTRIJK

BEZOEKERS CENTRUM VLAAMS PARLEMENT

GRUUTHUSEMUSEUM

AVRO TROS

BOKRIJK

KOERS

M.I.A.T.

EPERON D'OR

VRT

JENEVER MUSEUM

HET WARENHUIS-AXEL

C-MINE GENK

...

DANSE LA PLUIE STAAT BEKEND ALS EEN PRODUCTIE-
HUIS MET EEN GROOT TALENT VOOR 'HET ONTSLUITEN
VAN VERHALEN', EEN PRODUCTIEHUIS MET EEN ZIEL.
INDIEN JE ONZE UITGEBREIDE PORTFOLIO WIL,
STUUR DAN EEN MAIL NAAR [INFO@DANSE-LA-PLUIE.BE](mailto:info@danse-la-pluie.be)

WWW.DANSE-LA-PLUIE.BE

[INFO@DANSE-LA-PLUIE.BE](mailto:info@danse-la-pluie.be)

+32 497 37 21 67

La Route du Papier

spri - bvba

Fournitures pour la restauration et la conservation

Benodigheden voor restauratie en conservatie

Avenue des Mimosas 83 Mimosalaan
Bruxelles 1150 Brussel
Belgique België

www.laroutedupapier.com
Tel + 32 (0)2 733 53 57
info@laroutedupapier.com

colofon

Museumpeil nummer 53/54 – winter 2019

Dit is een dubbelnummer in samenwerking met Archiefblad.

Museumpeil verschijnt met steun van de Vlaamse overheid.

**Vlaamse
overheid**

Redactie: Koeki Claessens, Tonia Dhaese, Inge Geysen, Frédéric Jonckheere, Alexandra van Steen, Aimée Streefland-Wijnacker, Vera Weterings

Hoofredactie: Franklin van der Pols

Eindredactie/beeldredactie: Patrick De Rynck

Redactieadres: redactie@museumpeil.eu

Abonnementen: Een jaarabonnement kost € 22,50

Opgave via de website: www.museumpeil.eu

Abonnementen lopen per kalenderjaar. Opzegging uitsluitend schriftelijk voor 1 december van het lopende kalenderjaar. De abonnementenadministratie wordt verzorgd door SP-Abonneeservice, T: 02 588 87 45 (Vlaanderen) T: 088-1102044 (Nederland)

Prijs voor losse nummers: € 14,50

Uitgever: Stichting Museumpeil

Advertenties: Clientmatch, www.clientmatch.org, T: +32(0)3-2935489,

GSM: +32(0)495-697821

Vormgeving en druk: Antilope De Bie Printing, Duffel

Oplage: 2100 exemplaren, ISSN1381-1088

© Museumpeil

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Niet altijd kunnen auteursrechtbehouders op gebruikte afbeeldingen worden achterhaald. Indien u meent rechtgebende te zijn dan kunt u contact opnemen met het redactiesecretariaat. De redactie aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die direct of indirect het gevolg is van handelingen of beslissingen die gebaseerd zijn op informatie uit dit blad.

Bericht van de uitgever

Museumpeil, een vakblad voor museummedewerkers, wordt uitgegeven door de Stichting Museumpeil. Het bestuur van de onafhankelijke stichting bestaat uit: S. Engelsman (voorzitter), L. Smets (secretaris), A. Vermeer-Janse (penningmeester), G.J. Daalhuisen (bladmanagement), Mr. G.A.A. Drieman, F.T. van der Pols, Mw. C. Willems en P. Wouters. Doel van de stichting is: het bevorderen van uitwisseling en vermeerdering van kennis op museaal gebied onder medewerkers (betaald en onbetaald) verbonden aan musea en soortgelijke instellingen en organisaties in België en Nederland.

Museumpeil bestaat sinds 1994. In Nederland en Vlaanderen werken ruim 9000 personen in loondienst en 38.000 onbetaalde medewerkers in musea. Het tijdschrift informeert hen over landelijke en regionale ontwikkelingen in de museum- en erfgoedsector vanuit een praktijkgericht perspectief.

De uitgever van het blad streeft naar samenwerkingsverbanden met musea en overkoepelende partners voor het erfgoed in Vlaanderen en Nederland. Museumpeil werkt samen met Stichting Erfgoedpartners Groningen, Museumfederatie Fryslân, Huis voor de Kunsten Limburg, Landschap Erfgoed Utrecht, Stichting Erfgoedpark Batavialand, Vereniging van Musea in Zuid-Holland, Erfgoedhuis Zuid-Holland, Erfgoed Brabant, Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland, de Vereniging van Zeeuwse Musea.

Museumpeil verschijnt tenminste tweemaal per jaar. Abonnees ontvangen ook een nieuwsbrief en hebben toegang tot de website.

Neem een abonnement op onze tweemaandelijks
nieuwsbrief: www.museumpeil.eu

Museum
peil

Met steun van de Vlaamse overheid

**Q-CAT
LIGHTING**

Zet uw collectie
in het juiste licht!

Advies en levering van
led-verlichting en vezelverlichting
voor vitrines en tentoonstellingen.

AXIELL
COLLECTIONS

Webbased collectiebeheer in de cloud

Online collectiebeheer waar en wanneer u maar wilt

Webbased

Hardware
onafhankelijk

Intuïtief

Moderne en
innovatieve interface

Support

inclusief helpdesk-
ondersteuning en updates

Samenwerking

Eenvoudig
data delen

Efficiënt

Op ieder moment
overal beschikbaar

Flexibiliteit

Toekomstbestendige
technologie

Bekijk nu de Axiell Collections demo video op
alm.axiell.com/nl/collectie-management-software/axiell-collections/

an Axiell product

Tensabarrier® professionele afscheidingspalen van

METHON

WWW.METHON.NL

Tel.: +31 (0)252 531230 E-mail: info@methon.nl

Museum Quality Products

UW COLLECTIE VERDIENT INNOSELL

Leverancier van depotinrichtingen, verpakkingsmateriaal, verpakkingsconcepten en ophangsystemen voor schilderijen.

BETROUWBAAR • KWALITEIT • SERVICE

Innosell
Storage & Hangingsystems bv

MAF verpakkingsmateriaal

KOREDER LINE • MAF • MAGISTA

Koreder Line

Magista depotinrichtingen

Magista depotinrichtingen

Tel +31-(0)74-2664466, fax +31-(0)74-2660273,
info@innosell.com, www.innosell.com

Het verhaal van Roosendaal, Museum Tongerlohuys
Een verrassend resultaat door samenwerking van museum met archief.

BOS & BOS
ontwerp tentoonstellingen

www.bosenbos.nl
0167-852790

Van los zand maken wij
een logisch en helder verhaal

STERRENWACHT
SONNENBORGH
UTRECHT

**XPEXCT
EXCITE
PERIENCE
EXPERTS**

Bethaniëndwars^{str} 6°
1012 CB Amsterdam
The Netherlands
experts@xpex.com
www.xpex.com

Bruns Glas Atelier

Uitgerust met o.a. :

- Verstek- en slijpmachine met waterzuiverings-systeem

- Glas- freesmachine
- Snijmachine
- Boormachine
- Glas-wasmachine
- Rekensysteem

Bruns als vitrine specialist met eigen glas atelier in Rijksmonument De Ploeg

Nieuwsgierigheid is wat ons drijft. Ontdekken hoe dingen werken en hoe we ze nog beter kunnen maken. Oplossingen bedenken die ervoor zorgen dat de producten die wij maken echte ervaringen worden. We zijn erg trots dat wij deze belofte sinds een jaar ook toe kunnen passen op onze vitrineprojecten. Met de verhuizing naar Rijksmonument De Ploeg zijn onze werkzaamheden uitgebreid met een eigen glasbewerkingsfabriek. De combinatie van onze jarenlange ervaring en apparatuur uit het hoogste segment heeft geresulteerd in de ontwikkeling van diverse hoogwaardige nieuwe vitrinesystemen. Hierdoor kunnen we klanten zoals Louvre (Parijs), Gruuthusemuseum (Brugge), Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis (Brussel), Teseum (Tongeren) en Rijksmuseum Boerhaave (Leiden) nog meer op maat gesneden producten aanbieden zodat uiteindelijk de rijkdom aan verhalen en objecten optimaal tot hun recht komen.

Ontdek al onze (vitrine)projecten op www.bruns.nl.

Wij zijn Bruns. Wij doen er alles aan om uw ideeën tot leven te brengen. Om bezoekers een echte ervaring te bieden.

BRUNS

Naturalis

Opdrachtgever

Naturalis

Ontwerper

Onne Brouwer

Daniel Ament

Pieter Aartsen

Aantal m²

2.044 m²

Opening

31-08-2019

Koen Mol

Koen Mol

Koen Mol

Nike Bink Fotografie

Het fonkelnieuw familiemuseum Naturalis: het internationaal onderzoeksinstituut op het gebied van biodiversiteit.

In Naturalis wordt jong en oud ondergedompeld in de wonderlijke wereld van de natuur. Het museum staat in het teken van zien, doen en beleven. In verschillende zalen ontdekt de bezoeker het vroegste leven op aarde, Nederland in de ijstijd en de oerkrachten van onze aarde. Ook maak je kennis met de verrassende versiertrucs van planten en dieren, sta je oog in oog met een Afrikaanse olifant en ontmoet je de T. rex Trix. Onderzoekers en collectiebeheerders kan je op de vingers kijken in de LiveScience zaal. Tevens is dit dé locatie om antwoord te krijgen op je natuurvraag door een echte expert. Lees het hele verhaal en ontdek onze andere projecten op www.bruns.nl.

Verhalen kunt u vertellen, lezen en door Bruns ook beleven. Wij transformeren naast museale projecten ook science centra, bezoekers- en informatiecentra en brand experience centra om in oogstrelende resultaten. Wij horen graag uw verhaal.

BRUNS